

บทที่ ๔

ความสัมพันธ์ระหว่างอาสนกรรมกับชีวิตหลังความตาย

ในบทที่ ๔ ผู้วิจัยจะอธิบายเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างการตายแล้วเกิด ความสัมพันธ์ระหว่างอาสนกรรมกับชีวิตหลังความตาย วิธีการเตรียมตัวตายเพื่อไปสู่สุคติ การเตรียมตัวตายโดยวิธีการเจริญมรณสติ และการช่วยให้กุศลอาสนกรรมเกิดแก่บุคคลใกล้จะตาย โดยมีรายละเอียดแต่ละประเด็นดังนี้

๔.๑ ความสัมพันธ์ระหว่างการตายแล้วเกิด

การตายแล้วเกิด คือ การที่สัตว์ในภพภูมิต่างๆ สิ้นอายุขัย หรือหมดอายุในภพชาตินั้นแล้ว เกิดการเปลี่ยนแปลงตามกระบวนการของชีวิตไปสู่ภพชาติใหม่ กล่าวคือ การได้มีชาติ และการได้มีภพภูมิใหม่ มีรูป และนามใหม่ แต่ยังคงบุคลิก หรือลักษณะภายในบางอย่างตามกรรมภายในของจิตที่เคยมี หรือเคยสั่งสมไว้อยู่ ส่วนในช่วงที่จะตายแล้วไปเกิดนั้น จะมีปรากฏการณ์ก่อนตายที่สัมพันธ์กับการเกิดในภพใหม่ ดังที่พระอนูรุธาจารย์ ได้แสดงลำดับแห่งการจุติและปฏิสนธิไว้ดังนี้

ชื่อว่าการอุปบัติแห่งมรณะมี ๔ อย่าง คือ การเสียชีวิตด้วยการสิ้นอายุขัย ด้วยการหมดกรรม ด้วยการสิ้นอายุขัยและหมดกรรมทั้งสองอย่าง และด้วยกรรมคัดรอน อนึ่ง กรรมที่ก่อให้เกิดการปฏิสนธิในภพอื่น ที่มาปรากฏต่อหน้าในเวลาใกล้เสียชีวิตตามสมควร ด้วยเหตุ ๔ อย่างนั้น ก็ดี กรรมนิमित (อารมณ์ของกรรม) มีรูปารมณ์เป็นต้น ที่ตนเคยได้ประสบมาก่อนและเป็นเครื่องมือในเวลาที่จะกระทำกรรมนั้นก็ดี คตินิमित (เครื่องหมายของภพที่ไปอุปบัติ) ที่ตนจะเข้าถึง และที่ตนจะได้รับ ในภพที่จะอุปบัติเป็นลำดับต่อไปก็ดี ย่อมมาปรากฏในทวารใดทวารหนึ่งในบรรดาทวารทั้ง ๖ ด้วยแรงกรรมแก่สัตว์ทั้งหลายที่กำลังจะเสียชีวิต

ลำดับต่อจากนั้น โดยส่วนมาก กระแสจิตจะรับอารมณ์ที่เข้ามาปรากฏโดยประการอย่างนั้น ทั้งที่บริสุทธิ์หรือเศร้าหมองตามสมควรแก่กรรมที่จะเสด็จผล แล้วดำเนินไปอย่างต่อเนื่องเหมือนน้ำซึมเข้าสู่อารมณ์ตามที่ปรากฏนั้นตามสมควรแก่ภพที่จะไปอุปบัติอีกอย่างหนึ่ง กรรมที่จะทำให้ไปถือปฏิสนธิในภพนั้นย่อมมาสู่ทวาร ด้วยอำนาจของการทำให้เกิดขึ้นใหม่

ในเวลาสิ้นสุดแห่งวิจิตรหรือในเวลาสิ้นสุดภวังค์ของบุคคลผู้ใกล้เสียชีวิตนั้น จิตจิตซึ่งเป็นจิตดวงสุดท้ายของปัจจุบันภพ เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ย่อมดับไปด้วยอำนาจของการจุติ เมื่อจิตนั้นสิ้นสุดดับไปแล้ว ลำดับต่อจากจิตจิตนั้น จิตที่เรียกว่า ปฏิสนธิ จะรับอารมณ์ตามที่มรณัสัน วิถีจิต (วิถีจิตในเวลาใกล้เสียชีวิต) รับอารมณ์ไว้ ทั้งที่มีมหัพัตถุหรือที่ไม่มีมหัพัตถุ อณุกูลกรรม และอณุกูลกรรมที่ปรุงแต่งที่แวดล้อมด้วยอวิชชาสัญซึ่งมีตัณหาญสัยเป็นรากเหง้า ก่อให้เกิดขึ้นตามสมควร อันสัมปยุตธรรมเข้าประสม เป็นประธานโดยความเป็นที่ตั้งแห่งธรรม คือรูปธรรมกับนามธรรมที่เกิดร่วมกัน เมื่อเกิดขึ้นอยู่ย่อมดำรงอยู่ในภพต่อไปด้วยอำนาจแห่งการสืบต่อภพอื่น

อนึ่ง ในเรื่องนี้ ขวนจิต ๕ ดวง ที่เป็นไปอย่างซ้ำๆ เป็นสิ่งพึงหวังได้ในมรณัสัน วิถีจิต ดังนั้น ถ้าการตายในขณะที่อารมณ์ปัจจุบันเข้ามาสู่คลองแห่งทวารแล้วยังดำรงอยู่ ในขณะนั้น ปฏิสนธิจิตและภวังคจิตจะได้อารมณ์ที่เป็นปัจจุบัน เพราะเหตุนี้อารมณ์ที่ทวารจรปฏิสนธิ จิตรับมาทางทวารทั้ง ๖ ที่เป็นกรรมนิमितหรือคตินิมิต ที่เป็นปัจจุบันหรืออดีต ย่อมเกิดขึ้น ส่วนกรรมเป็นอดีตเท่านั้น ทั้งกรรมนั้นก็ป็นกรรมที่รับมาทางมโนทวาร อารมณ์ทั้งหมดเหล่านั้น เป็นปริตตธรรม (กามาวจรธรรม) เท่านั้น

ส่วนกรรมนิमितที่เป็นบัญญัติ เป็นอารมณ์ของรูปาวจรปฏิสนธิ เช่นเดียวกันนี้ กรรมนิमितที่เป็นมหัคคตธรรมและบัญญัติ เป็นอารมณ์ของรูปาวจรปฏิสนธิได้ตามสมควร

ส่วนชีวิตนวกกลาป (กลุ่มรูป ๕ อย่างที่ประกอบด้วยชีวิตรูป) ย่อมตั้งอยู่โดยความเป็นปฏิสนธิของพรหมชั้นอัสัญญัตตว์ ดังนั้น พรหมชั้นอัสัญญัตตว์เหล่านั้น จึงชื่อว่า ผู้มีรูปเป็นปฏิสนธิ รูปพรหมชื่อว่า เป็นผู้มีนามเป็นปฏิสนธิ ตัตตว์ที่เหลือชื่อว่า ผู้มีทั้งรูปและนามเป็นปฏิสนธิ

อรุปปฏิสนธิยกเว้นอรุปปฏิสนธิชั้นต่ำ ย่อมมิได้ต่อจากอรุปจุติจิต เช่น เดียวกันนี้ กามาวจรปฏิสนธิที่มีเหตุ ๓ ก็ย่อมมิได้ต่อจากอรุปจุตินั้น ปฏิสนธิจิตยกเว้นเหตุกปฏิสนธิ ย่อมมิได้ต่อจากรูปาวจรจุติจิต ปฏิสนธิทั้งปวงย่อมมิได้ต่อจากกามาวจรจุติจิตที่มีเหตุ ๓ ส่วนปฏิสนธิจิตที่เกิดต่อจากจิตอื่น ย่อมเกิดได้ในกามภูมิเท่านั้น

ทั้งหมดนี้เป็นลำดับแห่งจุติจิตและปฏิสนธิในปริเจตน์^๑

---

^๑ พระอนุรุธาจารย์, พระญาณธชะ, อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี, แปลโดยพระคันธสาราภิวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรสาส์นไทย การพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๖๖-๖๘.

ตั้งแต่เวลาถัดจากการดับแห่งปฏิสนธิจิตของสัตว์ผู้ถือปฏิสนธิตามที่กล่าวมาเช่นนี้ เมื่อไม่มี วิถีจิตเกิดขึ้น (ปฏิสนธิ) จิตนั้นย่อมรับอารมณ์นั้นนั่นเอง แล้วเป็นจิตที่เรียกว่า ลำดับภวังค์ โดยความเป็นเหตุสืบต่อภพ ดำเนินไปอย่างไม่ขาดสายดุจสายน้ำตราบจนถึงการอุบัติของจิตจิต

อนึ่ง ในวาระสุดท้าย ปฏิสนธิจิตนั้นจะเกิดเป็นจิตจิตด้วยอำนาจของการจุติแล้วดับไป ต่อจากนั้น ปฏิสนธิจิตเป็นต้น ย่อมหมุนเวียนไปตามลำดับ เปรียบเสมือนล้อรถฉะนั้น

ปฏิสนธิจิต ภวังคจิต วิถีจิต และจิตจิต ย่อมเป็นไปในปัจจุบันภพนี้ ฉันทิ กระแสจิตนี้คือ ปฏิสนธิจิต และภวังคจิต เป็นต้น ย่อมหมุนเวียนไปในภพอื่นอีก ฉันทิ^๒

ดังนั้น ในช่วงที่ระหว่างบุคคลกำลังใกล้จะตายนั้น มีปรากฏการณ์ ๔ อย่างเกิดขึ้นด้วยกัน คือ (๑) นิमितที่ปรากฏขึ้นเมื่อใกล้จะตาย (๒) มรณสันนกาล (๓) มรณสันนวิถิ (๔) จุติจิตและ ปฏิสนธิจิต อธิบายได้ ดังนี้

๔.๑.๑ นิमितที่ปรากฏขึ้นเมื่อใกล้จะตาย

ในระหว่างที่บุคคลมีชีวิตตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ย่อมทำกรรมที่ประกอบด้วยเจตนาต่างๆ ไว้มากมาย ทั้งที่ดีและไม่ดี จนกรรมบางอย่างผู้กระทำก็ลืมเลือนไปแล้วตามกาลเวลาที่ผ่านไป แต่แท้จริงแล้วไม่ว่ากรรมจะเกิดขึ้นมานานเท่าใด ผลหรือวิบากแห่งกรรมที่ได้กระทำลงไปเหล่านั้นก็จะสั่งสมอยู่ในส่วนลึกของจิตหรือวิญญาณที่เรียกว่าจิตไร้สำนึกหรือภวังคจิต โดยไม่สูญหายไปไหน และจะมีบทบาทสำคัญที่สุดต่อการตายและเกิด โดยจะแสดงตัวในขณะที่บุคคลนั้นกำลังใกล้ดับจิต นิमित ๑ ประการที่จะปรากฏแก่ผู้ใกล้ตาย ดังนี้คือ

ในคัมภีร์กล่าวถึงอารมณ์ของบุคคลผู้กำลังจะตายไว้ ๓ ประการ^๓ กรรมอารมณ์ กรรม นิमितอารมณ์ และคตินิमितอารมณ์ เพราะธรรมชาติที่เกิดขึ้นแต่ละขณะนั้นจะต้องมีอารมณ์เป็นที่ยึดเหนี่ยว ในปฏิสนธิกาล จิตทำหน้าที่ปฏิสนธิ ในอดีตกาล (เวลาปัจจุบัน) จิตทำหน้าที่ภวังค์ และในมรณกาล

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๘.

^๓ ดูรายละเอียดใน พระสีลาจารเถร, **อภิธัมมคุดสสฺสททีปนี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒๐, สุขญา ศิริชัยกร และคณะ, “การวิเคราะห์คัมภีร์พระพุทธศาสนา : ความตาย กับ มรณสสฺสตี”, รายงานการวิจัย, (ฝ่ายคัมภีร์พุทธศาสน์ กองวิชาการ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔,

จิตทำหน้าที่จุด ย่อมมีอารมณ์ในทวารทั้ง ๖ ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ ซึ่งจิตที่รับอารมณ์ใกล้ตายอันเกิดทางทวาร ๖ รับมาจากภพก่อน ในอดีตกาล วิถีจิตที่เกิดขึ้นนั้นก็มามีอารมณ์ ๖ ทั้งที่เป็นปัจจุบันอารมณ์ อคติอารมณ์ หรืออนาคตอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นที่ยึดหน่วงอยู่เสมอ

ในเวลาใกล้จะตาย ไม่ว่าจะเป็นอบายสัตว์ มนุษย์ เทวดา หรือจะเป็นพรหมก็ตาม เมื่อมรณาสันนกาล คือ เวลาใกล้ตายมาถึงเข้าแล้ว นิมิตทั้ง ๓ อย่าง คือ กรรม กรรมนิมิต และคตินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งที่ได้โอกาสย่อมปรากฏแก่ผู้ที่จะไปสู่สุคติภูมิและทุคติภูมิ การปรากฏแห่งนิมิตทั้ง ๓ นี้ มีลักษณะอาการไม่เหมือนกัน แล้วแต่ผู้ที่จะไปสู่สุคติภูมิ และทุคติภูมิ กล่าวคือ บุคคลใดจะไปสู่สุคติภูมิ บุคคลนั้นย่อมมีกรรม กรรมนิมิต คตินิมิต ที่เป็นฝ่ายดีมาปรากฏ บุคคลใดจะไปสู่ทุคติภูมิ บุคคลนั้นย่อมมีกรรม กรรมนิมิต คตินิมิต ที่เป็นฝ่ายไม่ดีมาปรากฏ

๑) **กรรม หรือ กรรมอารมณ์** คือ การจัดแจงกระตุ้นเดือนชักชวนโน้มน้าวจิตไปในทางที่ดีที่เรียกว่ากุศลเจตนา หรือในทางที่ไม่ดี ที่เรียกว่า อกุศลเจตนา อันเป็นสภาวะธรรมล้วนๆ หาใช่รูป เสียง เป็นต้นแต่อย่างใดไม่ เป็นอารมณ์ที่ระลึกถึงกรรมที่ตนได้ทำไว้ในอดีต ด้วยเหตุนี้ กรรมนี้จึงไม่สามารถปรากฏทางอวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่งได้ คงปรากฏเฉพาะแต่ทางมโนทวารเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เช่น บุคคลผู้มีความดีหรือความชั่วอยู่แต่ภายในจิตใจเป็นส่วนมาก ซึ่งไม่ค่อยปรากฏออกมาทางกายหรือทางวาจา จวบจนถึงเวลาใกล้ตาย การกระทำความดีหรือความชั่วทางกายทวารและทางจิตทวารก็ยังไม่ปรากฏ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว กรรมอารมณ์ย่อมมีโอกาสที่จะเข้ามาเป็นอารมณ์ของจิต ที่เสพอารมณ์ใกล้ตาย (มรณาสันนชวันจิต)

อีกอย่างหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ ก่อนที่จะบำเพ็ญกุศล มีให้ทาน รักษาศีล หรือเจริญภาวนา เป็นต้น หรือก่อนที่จะทำทุจริตทางกาย ทางวาจา อันเป็นเหตุผิติดลวงกรรมบถนั้น เขาจะครุ่นคิดอยู่เป็นเวลานานเสียก่อนเสมอแล้วจึงกระทำการนั้นๆ ในภายหลัง ตามที่ตนครุ่นคิดไว้ บุคคลประเภทนี้ หากคิดแล้วยังไม่มีโอกาสกระทำให้สิ่งที่ตนครุ่นคิดไว้ด้วยกายหรือด้วยวาจา จนกระทั่งเวลาใกล้ตายปรากฏแล้ว กรรมอารมณ์ย่อมมีโอกาสที่จะเข้ามาเป็นอารมณ์ของจิตที่เสพอารมณ์ใกล้ตาย

อนึ่ง ธรรมดาว่าสัตว์ทั้งหลายที่ปรากฏนี้ เวียนตายเวียนเกิดในสังสารวัฏเป็นเวลานานมาแล้ว มีกุศลกรรมและอกุศลกรรมที่เคยทำมานอนเนื่องอยู่ในขันธสันดานด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้น กุศลกรรมหรืออกุศลกรรมที่จะทำหน้าที่ชกกรรมย่อมมาปรากฏเฉพาะหน้า เป็นอารมณ์ของวิถีจิตใกล้ตายในเวลาใกล้ตาย ก็กุศลกรรมและอกุศลกรรมที่ทำหน้าที่ให้ปฏิสนธิวิญญาณพร้อมทั้งวิบาก

กรรมรูป เกิดขึ้นในภพที่สอง มีอยู่ ๒ อย่าง คือ อุปัชฌายะกรรม และอุปปราปริยะกรรม ที่เคยทำไว้ในภพก่อนๆ ซึ่งกรรมทั้ง ๒ อย่างนี้ย่อมมีอยู่ในขันธสันดานอย่างมากมายเหลือที่จะนับได้เลยทีเดียว^๔

จึงกล่าวได้ว่า กุศลกรรมและอกุศลกรรมทั้ง ๒ อย่างนี้เนื่องอยู่ในสันดานของสัตว์ทั้งหลายเมื่อใด กุศลกรรมและอกุศลกรรมดังกล่าวมานั้นจะเข้าทำหน้าที่ชนกรรมในภพที่สองย่อมปรากฏอย่างเด่นชัดในมโนทวาร โดยเป็นอารมณ์ของวิจิตรโกสัลลยของบุคคลผู้ดำรงอยู่ในเวลาโกสัลลย

๒) กรรมนิมิต หรือ กรรมนิมิตอารมณ์ คือ อารมณ์ทั้ง ๖ ที่ได้เคยประสบพบเห็นมาแล้ว เนื่องด้วยการกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจ ของตนนั้นเป็นกรรมนิมิตอารมณ์ และกรรมนิมิตอารมณ์นี้ ย่อมปรากฏได้ทางทวารทั้ง ๖ ดังนั้น บุคคลผู้กระทำด้วยกาย วาจา ใจ ในการบริจาคทาน สมาทานศีล หรือเจริญภาวนา เป็นต้น หรือประกอบทุจริตจนก่อล่วงอกุศลกรรมบถต่างๆ มีปาณาติบาต เป็นต้น อยู่เนืองๆ เสมอมา หากได้ใคร่ครวญครุ่นคิดไว้ก่อนเป็นเวลานานๆ ก่อนไม่ คงคิดขึ้นและกระทำลงไปในขณะที่ได้เคยเห็นแล้ว บุคคลเหล่านี้แม้ว่าในเวลาโกสัลลยจะมีได้สร้างกุศลกรรมความดี หรืออกุศลกรรมความชั่วเลย แต่การกระทำดังกล่าวมานั้นย่อมปรากฏชัดเจนในเวลาโกสัลลย กรรมนี้สามารถปรากฏทางมโนทวารหรือการเห็นการได้ยิน เป็นต้น ทางปัญจทวารด้วยตาด้วยหูของตนเอง ถ้าเป็นการระลึกขึ้นมาในใจก็จะเป็นอดีตอารมณ์ ถ้าเห็นหรือได้ยินก็จะเป็นปัจจุบันอารมณ์

กรรมนิมิตนี้ ท่านพระอนุรุธาจารย์ ได้แสดงไว้ ๒ อย่าง คือ อุปัลลทกรรมนิมิต ได้แก่ อารมณ์ ๖ (สภาพของรูป สภาพของนาม) และบัญญัติที่ตนได้เคยประสบพบเห็นมา โดยความเป็นประธานในเวลากระทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม และอุปกรรมกรรมนิมิต ได้แก่ อารมณ์ ๖ (สภาพของรูป สภาพของนาม) และบัญญัติที่ตนได้เคยประสบพบเห็นมา แต่อารมณ์ ๖ นั้นมิใช่ปรากฏโดยความเป็นประธานเพียงแต่เป็นเครื่องอุดหนุน ในขณะที่กระทำกุศลกรรมหรืออกุศลกรรม

อารมณ์ ๖ ดังกล่าวมานี้หมายถึงเฉพาะที่เกี่ยวกับการกระทำของแต่ละบุคคลๆ เท่านั้น ที่ตนได้เคยประสบพบเห็นมาแล้วในขณะที่กระทำกุศลกรรม อกุศลกรรม และเมื่อจำแนกกุศลกรรม อกุศลกรรม โดยอุปัลลทกรรมนิมิตและอุปกรรมกรรมนิมิตแล้ว พึงเห็นตัวอย่างดังต่อไปนี้

สำหรับฝ่ายกุศลกรรมที่เกี่ยวกับ “ทาน” จำแนกได้ดังนี้ คือ การเลี้ยงพระ การใส่บาตร การถวายผ้ากฐิน เครื่องไทยธรรม การสร้างสถานศึกษา ตลอดจนสร้างวัด สร้างอาราม สร้างวิหาร อาหารคาวหวาน พระภิกษุสามเณร ผู้เป็นปฏิคาหก จัดเป็นอุปัลลทกรรมนิมิต ส่วนพระพุทธรูป

^๔ สุขญา สิริชัยกร และคณะ, “การวิเคราะห์คัมภีร์พระพุทธศาสนา : ความตายกับมรณัสสติ”, หน้า ๒๕.

ดอกไม้ รูป เทียน ถ้วยชาม จาน ช้อน ชัน ถาด อาสนะ โต๊ะ เก้าอี้ อาคารสถานที่ศึกษา โบสถ์วิหาร ศาลา เครื่องดนตรี แขกที่รับเชิญมาในงาน เครื่องมือในการก่อสร้าง ช่างไม้ ช่างปูน ตลอดจนบุคคลที่มาช่วยเหลือในกิจการนี้ จัดเป็นอุปกรณ์กรรมนิมิต

ฝ่ายกุศลกรรมที่เกี่ยวกับ “ศีล” จำแนกได้ดังนี้ คือ ภิกษุสามเณรผู้ให้ศีล การกล่าวคำให้ศีลของผู้ให้การเปล่งวาจารับศีลของตน ถ้าเป็นการบวชนาค อัฐบริวาร ภิกษุสงฆ์ โบสถ์ การสวดกรรมวาจา จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ส่วนเครื่องไทยธรรม เครื่องสักการะ ตลอดจนบุคคลและสถานที่ ถ้าเป็นการบวชนาค เครื่องใช้สอยที่นอกจากอัฐบริวาร ภาชนะใส่เครื่องไทยธรรม บุคคลท่ามร่วมอนุโมทนาในงาน การแห่เวียนรอบโบสถ์ แตรวงที่บรรเลงในงาน จัดเป็นอุปกรณ์กรรมนิมิต

ฝ่ายกุศลกรรมที่เกี่ยวกับ “ภาวนา” จำแนกได้ดังนี้ คือ ถ้าเรียนปริยัติ การศึกษาเล่าเรียนธรรม หนังสือธรรม การท่อง การสาธยายทบทวนสิ่งที่เรียนมาแล้ว ครูอาจารย์ผู้คอยบอก คอยอธิบาย ถ้าเจริญสมถกัมมัฏฐานต่างๆ มีกสิณ เป็นต้น อริยาบถนั่ง การบริกรรม อุคคหนิมิต ปฏิภาณนิมิต อัปปนาครุ อาจารย์ ถ้าเจริญวิปัสสนา รูป นาม อริยาบถน้อยใหญ่ สถิตที่คอยกำหนดรู้ และครูอาจารย์ผู้คอยแนะนำพร่ำสอนปรับแต่งอินทรีย์จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ถ้าเรียนปริยัติ อาคารเรียน ตัวนักศึกษา อุปกรณ์ต่างๆ ที่ใช้ประกอบการสอน ถ้าเจริญสมถะ บุคคล สถานที่และเรื่องอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเจริญสมถะ ถ้าเจริญวิปัสสนา สถานที่สัปปายะ อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ตลอดจนผู้คนที่เกี่ยวข้องกับการเจริญวิปัสสนา จัดเป็นอุปกรณ์กรรมนิมิต

ฝ่ายอกุศลกรรมที่เกี่ยวกับ “ปาณาติบาต” จำแนกได้ดังนี้ คือ สัตว์ที่ถูกฆ่า ถูกตี กิริยาอาการและความโหดร้ายของตน จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต สถานที่ อุปกรณ์เครื่องใช้ต่างๆ ที่เกี่ยวกับการฆ่า สัตว์ หนั งส์ เนื้อ และกระดูกสัตว์ เป็นต้น จัดเป็นอุปกรณ์กรรมนิมิต

ฝ่ายอกุศลกรรมที่เกี่ยวกับ “อทินนาทาน” จำแนกได้ดังนี้ คือ วัตถุสิ่งของต่างๆ กิริยาอาการของตน ตลอดจนความละโมภที่เกิดขึ้นในใจ จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ส่วนสถานที่ประกอบกรรม เครื่องใช้ทุกชนิดที่ใช้ในการลักทรัพย์ จัดเป็นอุปกรณ์กรรมนิมิต

ฝ่ายอกุศลกรรมที่เกี่ยวกับ “กามสุมิจฉาจาร” จำแนกได้ดังนี้ คือ บุคคลที่ตนร่วมประเวณี กิริยาอาการที่แสดงออก รวมทั้งตนเอง จัดเป็นอุปัลลัทธกรรมนิมิต ส่วนสถานที่ การกล่าววาจาเกี่ยวพาราสีชักชวน ช่มชู้ บังคับ ตลอดจนกระทั่งอุปกรณ์ที่ใช้ในการมีเพศสัมพันธ์ เป็นต้น จัดเป็นอุปกรณ์กรรมนิมิต

ฝ่ายอกุศลกรรมที่เกี่ยวกับ “มุสาวาท” จำแนกได้ดังนี้ คือ คำพูดที่ไม่เป็นจริง และวัตถุที่มีใช้
เรื่องจริง จัดเป็นอุปัลลัทธิกรรมนิमित ส่วนผู้สดับรับฟังจัดเป็นอุปกรณกรรมนิमित

ฝ่ายอกุศลกรรมที่เกี่ยวกับ “สุราเมรัย” จำแนกได้ดังนี้ คือ ตัวน้ำเมา อาการมีเมาสุรา
จัดเป็นอุปัลลัทธิกรรมนิमित ส่วนภาชนะบรรจุสุราเมรัย บุคคลผู้ร่วมวงดื่ม สถานที่ ตลอดจนเครื่องใช้
ชนิดอื่นๆ จัดเป็นอุปกรณกรรมนิमित^๕

๓) คตินิมิต หรือ คตินิมิตอารมณ์ คือ อารมณ์ทั้ง ๖ ที่จักได้ประสบเห็นและเสวยในภพ
หน้าเป็นคตินิมิต และคตินิมิตนี้ก็ปรากฏได้ทางทวารทั้ง ๖ สัญลักษณ์ของภพหน้าที่จะไปเกิดปรากฏ
ให้เห็นในขณะที่กำลังจะดับจิต ดังนั้น ผู้ที่มีกุศลเจตนา หรืออกุศลเจตนาอย่างแรงกล้า ในขณะที่ทำ
ความดี หรือความชั่ว ซึ่งเป็นตัวมัจจุณเจตนา ทั้งธรรมที่เป็นบริวารของกุศลหรืออกุศลเจตนาเหล่านี้
ล้วนมีกำลังแรงกล้าเหมือนกัน เช่น ในขณะที่บำเพ็ญความดีมีการบริจาคทาน สมาทานศีล หรือเจริญ
ภาวนาอยู่นั้น สรทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา เป็นต้น ได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน หรือในขณะที่
ประกอบทุจริตมีปาณาติบาต อทินนาทาน เป็นต้นอยู่นั้น ตัณหา ทิฎฐิ มานะ โทสะ โมหะ อิสสา
มัจฉริยะ เป็นต้น ได้ปรากฏขึ้นอย่างชัดเจน เพราะเหตุนี้ บุคคลเหล่านี้ในเวลาใกล้ตายคตินิมิตย่อม
ปรากฏขึ้น กรรมนี้จะปรากฏทางมโนทวารทางเดียว เป็นปัจจุบันอารมณ์ที่ตนกำลังนึกอยู่

คตินิมิตนี้ ท่านพระอนุรุธาจารย์ ได้แสดงไว้ ๒ อย่าง คือ อุปัลลัทธิคตินิมิต คือ อารมณ์ ๖
ของภพชาติที่ตนจะพึงเห็น และอุปโลกคตินิมิต คือ อารมณ์ ๖ ของภพชาติที่ตนจะพึงได้เสวย

เมื่อจำแนกคตินิมิต สำหรับผู้ที่จะไปเกิดในภูมิต่างๆ ก็จะได้ดังนี้

บุคคลผู้จะไปเกิดในพรหมโลกนั้น ไม่มีคตินิมิตทั้ง ๒ ที่กล่าวมา จะมีเพียงแต่บัญญัติกรรม
นิमित หรือมหัคคตกรรมนิमितเท่านั้น

บุคคลผู้จะไปเกิดในเทวภูมินั้น จะเห็นราชมรุต วิมาน เทพบุตร เทพธิดา เครื่องประดับ สวน
สวรรค์ นี่จัดเป็นอุปัลลัทธิคตินิมิต ส่วนถ้ารู้สึกว่าจะตนเองไปนั่งอยู่ในราชมรุต กำลังเที่ยวไปในสวน
สวรรค์ หรือสถานที่ต่างๆ มีความสดชื่นเบิกบานใจ มีโอกาสบริโภคน้ำทิพย์ร่วมกับเทพบุตร และ
เทพธิดา สวมใส่ทิพย์อาภรณ์ นี่จัดเป็นอุปโลกคตินิมิต

^๕ พระสังฆมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎฐิกา ปริเฉทที่ ๕ เล่ม ๒, หน้า
๒๘๓-๒๘๔.

บุคคลผู้จะไปเกิดในมนุษย์โลก จะเห็นกรรมมารดา หอง เรือน เครื่องใช้ บ้านเมือง หมู่บ้าน ตลอดจนผู้คน นี่จัดเป็นอุปลักคณินิมิต ส่วนถ้ารู้สึกว่าคุณกำลังเดินไปในที่นั้นๆ หรืออยู่ในสถานที่นั้นๆ กำลังสนทนาปราศรัยกับผู้คน

บุคคลผู้จะไปเกิดในดิรัจฉานกำเนิด เห็นสัตว์ต่างๆ มีสุนัข นก ปลา วัว เป็นต้น สถานที่อันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ดิรัจฉานมีดินไม้ ป่า เขา เป็นต้น นี่จัดเป็นอุปลักคณินิมิต ส่วนถ้ารู้สึกว่าคุณกำลังเป็นสัตว์ดิรัจฉานชนิดใดชนิดหนึ่ง หรือกำลังเล่นอยู่กับสัตว์ เป็นต้น นี่จัดเป็นอุปโลกคณินิมิต

บุคคลผู้จะไปเกิดเป็นเปรตหรืออสุรกาย จะเห็นแนวไฟที่รกขัฏ หุบเหวอันกันดาร ทะเลที่เว้งว้าง แม่น้ำที่มีกระแสน้ำเชี่ยวกราก แนวเขาที่สงบบเขือกเย็นวังเวงเป็นที่หวาดสยอง เปรตชนิดต่างๆ อสุรกายชนิดต่างๆ นี่จัดเป็นอุปลักคณินิมิต ส่วนถ้ารู้สึกว่าคุณกำลังเดินไป หรืออยู่ในสถานที่ต่างๆ ดังกล่าวนั้น ร่างกายของตนปรากฏเป็นสิ่งที่น่าเกลียด น่าขยะแขยง น่าสะพรึงกลัว กำลังแสวงหาน้ำดื่ม กำลังแสวงหา อาหารบริโภคหรือกำลังอดอยากหิวโหยสุดประมาณเจียน จะขาดใจเสียให้ได้ นี่จัดเป็นอุปโลกคณินิมิต

บุคคลผู้จะไปเกิดในนิริยภูมิ จะเห็นเครื่องประหาร เครื่องลงทัณฑ์ สุนัขเขี้ยวเหล็ก กากปากเหล็ก แร้งปากเหล็ก ล้วนกำลังข่มขู่โจงโจมเข้าทำร้าย แสดงอาการอันน่าสะพรึงกลัว พระยายมราช นายนิรยบาล สัตว์นรกต่างๆ ตลอดจนสถานที่ลงทัณฑ์ นี่จัดเป็นอุปลักคณินิมิต ส่วนถ้ารู้สึกว่าคุณกำลังถูกฆาตกรกระทำอย่างรุนแรง ถูกทุบตี ถูกสัตว์นรกขบกัด จิกตี ถูกจองจำด้วยเครื่องพันธนาการต่างๆ ท่องเที่ยวไปในสถานที่ที่มีสัตว์ถูกจองจำ แสดงสีหน้าแวตาบ่งบอกถึงความหวาดกลัวอย่างสุดขีด กำลังถูกสอบสวนเรื่องการทำบาปกรรมตามร่างกายเกิดความเจ็บปวดอย่างรุนแรง เหมือนถูกเผาด้วยเปลวไฟอันร้อนแรง ประหนึ่งจะหลอมละลายเรือนร่างให้กลายเป็นเถ้าธุลีไปในพริบตา ถูกคมอาวุธทำร้ายอย่างโหดเหี้ยม เป็นต้น นี่จัดเป็นอุปโลกคณินิมิต^๖

สัตว์ทั้งหลายเมื่อใกล้จะตาย อารมณ์ ๖ ที่เป็นกรรม กรรมนิมิต หรือคณินิมิตย่อมปรากฏเป็นอารมณ์ด้วยอำนาจแห่งกรรมเก่า แล้วจึงตายลง และอารมณ์ ๖ นี้เองจะเป็นอารมณ์ของปฏิสนธิจิต ภวังคจิต และจุติจิตในภพต่อไป นิมิตก่อนตายนี้ ไม่ได้เกิดเฉพาะกับมนุษย์เท่านั้น เทวดาในกามาวจรสวรรค์เองก็มีนิมิต ก่อนจะจุติจากสวรรค์ ย่อมปรากฏบุพพนิมิต เช่นกัน^๗

^๖ พระสังฆมณฑลสังฆราช ธรรมจริยะ, ปรมัตถโคตติยะ มหาอภิธรรมมัตถสังคหฎีกา ปริเฉทที่ ๕ เล่ม ๒, หน้า ๒๘๕-๒๘๖.

^๗ บุ.อิตติ. (ไทย) ๒๕/๘๓/๔๔๗.

๔.๑.๒ มรณาสันนกาล

มรณาสันนกาล คือกาลเวลาที่บอกให้รู้ว่าใกล้จะถึงแก่ความตาย เป็นการเตือนให้รู้ล่วงหน้า เพื่อให้เตรียมตัวไม่ช้าตายในตอนนั้นขณะนั้น อาจจะเร็วหรือช้า เป็นนาทีกี่ เป็นชั่วโมง เป็นเดือน เป็นปี ก็ได้ หรือที่เรียกกันว่าเตือนก่อนตาย มรณาสันนกาลนี้ มีความเกี่ยวข้องกับมรณาสันนวิถีและบุคคลด้วย เมื่อว่าโดยระยะเวลาใกล้ตายแล้ว มรณาสันนกาลมี ๒ อย่าง คือ

(๑) อาสันนกาล คือ กาลเวลาใกล้ตาย หมายถึง วิถีจิตใกล้ตายชนิดธรรมดา ได้แก่ วิถีจิตใกล้ตายที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ที่จะตายภายในเวลา ๑-๒ นาที หรือ ๑-๒ ชั่วโมง เป็นต้น สำหรับบุคคลประเภทนี้ ท่านเรียกว่า บุคคลผู้ใกล้จะตาย (มรณาสันนบุคคล)

(๒) ปัจจาสันนกาล คือ กาลเวลาใกล้จวนตาย หมายถึง วิถีจิตใกล้จะสิ้นขาดใจแล้ว ได้แก่ วิถีจิตใกล้ตายที่เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ที่จะตายภายในเวลาไม่ถึง ๑๐ วินาที หรือไม่ถึง ๒๐ วินาที จุติจิตเกิดขึ้นทำหน้าที่ของตนและรูปที่เกิดจากกรรม (กัมมชรูป) ครั้งสุดท้ายได้ดับลงพร้อมกับขณะแตกดับ (กังคขณะ) ของจิตที่เคลื่อน (จุติจิต, ตาย) สำหรับบุคคลประเภทนี้ ท่านเรียกว่า บุคคลผู้ใกล้จวนตาย (ปัจจาสันนมรณบุคคล)^๔

มรณาสันนกาลนี้จะมีเหตุการณ์แปลกๆ ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน เช่น บางคนมีกลางสังหรณ์ใจแปลกๆ โดยที่เจ้าตัวจะไม่รู้มาก่อน บางครั้งพูดเป็นนัยๆ เช่น บางคนพูดว่า อาหารมื้อสุดท้ายนี้อร่อยจัง ต้องกินมากๆ ต่อไปคงไม่ได้กินแล้ว ถึงแม้บางทีจะเป็นการพูดเล่นๆ ก็ตาม หรือบางคนออกจากบ้านกราบสวัสดีแม่ แล้วไปบอกไปก่อนนะ ทั้งๆ ที่ทุกครั้งออกไปก็ไม่เคยได้ทำแบบนี้มาก่อน หรือแม้แต่ตนเองฝันว่าประสบอุบัติเหตุเสียชีวิต ได้บอกกล่าวกับคนรอบข้าง ต่อไปมาไม่นานก็ประสบอุบัติเหตุเสียชีวิตจริงๆ

จากที่กล่าวมานี้เรียกว่า มีมรณาสันนกาลปรากฏ คิดอีกในแง่หนึ่งก็ถือว่าเป็นการดี เพราะถ้าได้พบกับเหตุการณ์ดังกล่าว ก็ถือว่าความตายมาเตือนให้รู้ว่าเตรียมตัวตายได้แล้ว แต่ยังมีเวลาเหลือเพียงเล็กน้อย อย่าได้ประมาทให้รีบทำความดี ทำบุญ ให้ทาน รักษาศีล เจริญจิตภาวนา พยายามให้จิตเกาะอยู่กับสิ่งที่ เป็นบุญเป็นกุศล ทำจิตใจให้สบายไม่คิดกังวลห่วงใยใดๆ หากทำได้ เช่นนี้ เมื่อมรณาสันนกาลเกิดขึ้นก็จะเป็นประโยชน์อย่างยิ่ง

---

^๔ ดูรายละเอียดใน พระสิลาจารเถร, อภิธัมมมุตตมสังคหะ, หน้า ๒๑๕-๒๒๒, สุขญา ศิริชัยกร และคณะ, “การวิเคราะห์คัมภีร์พระพุทธศาสนา : ความตายกับมรณัสสคติ”, หน้า ๒๕.

๔.๑.๓ มรณาสันนวิถิ

บุคคลในโลกนี้ไม่ว่าจะเป็นใครก็ตามเมื่อเกิดมาแล้วจะต้องตายแน่นอน เพราะโดยธรรมชาติในภพหนึ่งๆ นั้น เมื่อถือกำเนิดด้วยอำนาจกรรมที่ให้เกิดคือชนกรรมทำหน้าที่ปฏิสนธิมาแล้ว ลำดับจิตก็จะเกิดสืบต่อไปสัณตติต่อไปไม่ขาดสายจบจนถึงจุติจิตจากภพนั้นๆ วิถีจิตที่เกิดในเวลาใกล้ตายนั้น ท่านเรียกว่า “มรณาสันนวิถิ” ซึ่งก็คือวิถีจิตใกล้ตาย หรือกระแสของจิตใกล้ตาย วิถีจิตใกล้ตายนี้ เมื่อว่าโดยจำนวนย่อมมีมากมายหลายร้อยวิถี มิใช่เป็นวิถีจิตที่เกิดขึ้นเป็นวิถีสุดท้ายในภพหนึ่งๆ เท่านั้น และจิตที่เสพอารมณ์คือขวนจิตที่เกิดขึ้นในวิถีจิตใกล้ตายนี้ ย่อมจะมีกำลังลดน้อยลง เพราะในเวลาทีวิถีจิตและหทัยวัตถุซึ่งเป็นที่ยอาศัยเกิดของกรรมที่เกิดร่วมกันมีกำลังอ่อนลง วิถีจิตใกล้ตาย จึงมีจิตที่เสพอารมณ์เพียงเล็กน้อย นี่กล่าวโดยทั่วไป หากกล่าวเฉพาะคนที่ตาย คนทุกคนจะมีมรณาสันนวิถิ คือวิถีจิตใกล้ตาย จิตในขณะนั้นจะทำหน้าที่ระลึกอารมณ์ รับอารมณ์ครั้งสุดท้ายจะเป็นบุญหรือบาปของผู้ที่ใกล้จะตาย อารมณ์ที่มาปรากฏนี้เป็นเหมือนผู้นำทางที่จะไปเกิดในภพใด อารมณ์ที่ปรากฏครั้งสุดท้ายนี้มาจากกรรมที่มีอำนาจมากที่สุดที่ผู้ที่ได้กระทำไว้นั่นเอง ในขณะที่จะตายนั้นจิตของคนเราจะบังคับให้นึกคิดเรื่องใดๆ ตามที่เราต้องการไม่ได้ เพราะจิตขณะนั้นดูคนนอนหลับ จิตนึกคิดเรื่องต่างๆ ตามกำลังอำนาจของกรรมที่ได้กระทำไว้แล้ว และจิตได้สะสมสิ่งนั้นๆ ไว้ การที่ผู้ที่ได้ทำกรรมต่างๆ ไว้ระหว่างมีชีวิตอยู่ จิตจะเก็บรวบรวมสะสมเอาไว้หมด กรรมที่มีอำนาจมากกว่า จิตก็จะนึกคิดแต่กรรมนั้นๆ ก่อน ซึ่งมาปรากฏเป็นอารมณ์สุดท้ายก่อนตาย มรณาสันนวิถิเกิดขึ้นแก่ผู้ใด เป็นที่แน่นอนว่าผู้ใดต้องพบกับความตายเป็นแน่แท้ มรณาสันนวิถิของกามจุติ และกามปฏิสนธิ ของปถุชน และเสกขบุคคล เมื่อใกล้จะตายก่อนจุติจิตจะเกิดขึ้น ถ้ามี รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นอารมณ์ มรณาสันนวิถิ นั้น เรียกว่า มรณาสันนวิถิทางปัญจทวาร ถ้าใจมีความรู้สึกนึกคิดทางใจ มรณาสันนวิถิ นั้น เรียกว่า มรณาสันนวิถิทางมโนทวาร

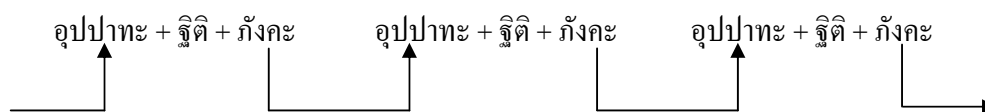
ดังนั้น ในมรณาสันนวิถิ มี กรรม กรรมนิมิต คตินิมิต เป็นอารมณ์แน่นอน กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ คตินิมิตอารมณ์ ที่เกิดขึ้นในมรณาสันนวิถินี้แหละ เป็นเครื่องหมายบ่งบอกภพชาติที่จุติสัตว์นั้นจะไปปฏิสนธิ นิมิตทั้ง ๓ ประการที่เป็นอารมณ์ ปรากฏในมรณาสันนวิถินี้ย่อมเกิดขึ้น ได้ด้วยอำนาจกรรม ๔ ประการที่ให้ผลตามลำดับคือ อกุศลกรรม อาสันนกรรม อาจิณณกรรม และ กัตตดากรรม

^๕ พ.ต.อ.ประยูร ดิษฐานพงศ์, ความตายของมนุษย์ ตายแล้วไปไหน, หน้า ๔๒-๔๓.

๔.๑.๔ จุติจิตและปฏิสนธิจิต

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงกระบวนการเกิดขึ้นของจิต การสร้างกรรม สังสมกรรม และการสืบทอดผลกรรมว่า

ในขณะที่เรามีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน จิตของเราเกิดดับทุกขณะ จิตเกิด ๑ ขณะ เรียกว่า “จิต ๑ ดวง” จิตแต่ละดวงมี ๓ ขณะ คือ ขณะเกิดขึ้น (อุปาทะ) ขณะตั้งอยู่ (ฐิติ) และขณะดับไป (กัมมะ) จิตแต่ละดวงเมื่อเกิดขึ้นแล้ว จะดำรงอยู่ชั่วเวลาสั้นมาก แล้วก็ดับไป ก่อนที่จะดับ (กัมมะ) ไปนั้นจิตได้ส่งผลกระทบที่เก็บสะสมไว้ไปเป็นปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้น (อุปาทะ) ดังนั้น จิตดวงใหม่จึงเกิดขึ้นเพราะอาศัยพลังกรรมของจิตดวงก่อนที่เพิ่งดับไป และจิตดวงที่เกิดขึ้นตามมานี้ก็ตั้งอยู่ชั่วขณะแล้วดับไป ก่อนจะดับจิตนี้ก็ส่งปัจจัยต่อเนื่องให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้นอีก ดังตารางนี้

ตารางที่ ๒ : ภาพแสดงกระบวนการเกิดดับของจิต^{๑๑}

จิตเกิดดับ ต่อเนื่องกันเป็นสายโซ่อย่างนี้ ท่านเรียกว่า “กระแสจิต” (วิญญานโสตะ = stream of consciousness) ภาวะที่จิตเกิดดับสืบทอดเป็นกระแสนี้ ท่านเรียกว่า “สันตติ” (continuity) ถึงแม้ว่าจิตจะเกิดดับทุกขณะ แต่ผลกระทบก็จะไม่สูญหายไปพร้อมกับการดับของจิตแต่ละดวง เพราะจิตจะส่งทอดผลกระทบให้จิตดวงใหม่เก็บรักษาต่อไปก่อนที่จะดับลง จิตดวงใหม่จึงเป็นทายาทรับมรดกกรรมของจิตดวงที่เพิ่งดับไป ความจำและประสบการณ์ก็จะถูกส่งทอดต่อเนื่องเป็นกระแสกันไปอย่างนี้

จิตดวงเก่าที่เพิ่งดับไปกับจิตดวงใหม่ที่เกิดตามมาจะเป็นอันเดียวกันก็ไม่ใช่ จะแตกต่างกันก็ไม่เชิง ที่ว่า “ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน” ก็เพราะจิตดวงเก่าได้ดับไปแล้ว และได้เป็นปัจจัยให้มีจิตดวงใหม่เกิดขึ้นมาแทนที่ และที่ว่า “ไม่แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง” ก็เพราะจิตดวงใหม่ได้รับผลกระทบและประสบการณ์เป็นมรดกทั้งหมดมาจากจิตดวงก่อน นอกจากนี้จิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้นมานั้นก็ส่งมรดกให้จิตดวงต่อมารับไปเช่นกัน จิตนับล้านๆ ดวงในกระแสจิตของชีวิตหนึ่งเกิดดับติดต่อกันสืบเนื่องกันไปอย่างนี้ ดังนั้น ชั่วชีวิตหนึ่ง จิตเกิดดับนับครั้งไม่ถ้วน และคนเราก็

^{๑๑} สยาม ราชวัตร, “วิธีการอ้างเหตุผลเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกว่าในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๐๕.

เกิดและตายนับครั้งไม่ถ้วนในชั่วชีวิตเดียวนี้แหละ จิตเกิด ๑ ขณะ ก็เท่ากับเราเกิด ๑ ครั้ง จิตดับ ๑ ขณะก็เท่ากับเราตาย ๑ ครั้ง เนื่องจากจิตของเราเกิดดับทุกขณะ คนเราจึงชื่อว่า เกิดและตายตามจำนวนครั้งของการเกิดดับของจิต ความตายชั่วขณะนี้ท่านเรียกว่า “ขณิกมรณะ” ทุกวันที่ผ่านมาไปเราเกิด และตาย แบบขณิกมรณะนี้หลายครั้ง เราเกิดแล้วก็ตาย และตายแล้วก็เกิด สลับกันไปทุกขณะ

อนึ่ง จิตตายแล้วเกิดเพียงชั่วขณะเดียวด้วยวิธีการเช่นใด จิตตายแล้วก็เกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติด้วยวิธีการเช่นนั้น อันที่จริงนั้น สภาวะที่จิตตายแล้วเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติก็มีลักษณะเช่นเดียวกับสภาวะที่จิตเกิดดับในชั่วชีวิตเดียว ความแตกต่างประการเดียวอยู่ตรงที่ว่า การตายแล้วเกิดแบบขณิกมรณะ จำกัดอาณาบริเวณอยู่ในร่างกายเดียว แต่การตายแล้วเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติเป็นการทิ้งร่างกายในภพภูมินี้ แล้วถือกำเนิดในร่างกายของภพภูมินี้

จากคำกล่าวว่า “สภาวะที่ตายแล้วแบบข้ามภพข้ามชาติ มีกระบวนการไม่ต่างจากการเกิดของจิตในชีวิตประจำวันของเรา” นั้น หมายความว่า จิตดวงสุดท้ายในชาตินี้ เรียกว่า “จุติจิต” เพราะเป็นจิตที่เคลื่อนย้ายภพ (จุติ) ออกจากร่างกายที่ปราศจากลมหายใจ ขณะที่จุติจิตดับลง มันได้ส่งพลังกรรมและผลรวมของประสบการณ์ในชาตินี้ ไปก่อให้เกิดจิตดวงใหม่ ในร่างกายใหม่ เรียกว่า “ปฏิสนธิจิต” หมายถึง จิตที่เชื่อมโยง (ปฏิสนธิ) ระหว่างชาตินี้กับชาติหน้า ในภพนี้ จุติจิตที่ดับในชาตินี้กับปฏิสนธิจิตที่เกิดใหม่ในชาติหน้า จึงไม่ใช่จิตดวงเดียวกัน เพราะจุติจิตดับไปแล้ว เหลือแต่เพียงพลังกรรมที่ถูกส่งทอดไปเป็นมรดกที่ปฏิสนธิจิตเก็บรักษาต่อไป แต่จุติจิตกับปฏิสนธิจิตก็ไม่แตกต่างชนิดแยกขาดจากกัน ทั้งนี้ ก็เพราะปฏิสนธิจิตรับมรดกกรรมทุกอย่างมาจากจุติจิต และเก็บรักษาไว้เป็นอนุสัยสันดานสืบต่อไป ดังนั้น “ปฏิสนธิจิต” กับ “จุติจิต” จึงเป็นอันเดียวกันก็ไม่ใช่ จะแตกต่างกันก็ไม่เชิง^{๑๑}

สรุปได้ว่า เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่จิตของเราจะเกิดดับทุกขณะ โดยจิต ๑ ดวง จะมี ๓ ขณะ คือ เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป ก่อนที่จะดับนั้นจิตจะส่งผลกระทบที่เก็บสะสมไว้เป็นปัจจัยให้จิตดวงใหม่ การเกิดดับของจิตนี้จะต่อเนื่องกันเป็นสายโซ่ สืบเนื่องต่อกันไปอย่างนี้ในชั่วชีวิตหนึ่ง การตายแบบข้ามภพข้ามชาติของจิตก็มีลักษณะเช่นเดียวกับจิต ๑ ดวง ที่มี ๓ ขณะ แต่แตกต่างกันตรงที่ว่า การตายแล้วเกิดในภพภูมินั้นจะจำกัดอยู่ในร่างกายเดียว แต่การตายแบบข้ามภพข้ามชาติจะทิ้งร่างกาย (รูป) ในภพภูมิเดิม แล้วถือกำเนิดในร่างกายใหม่ในภพภูมินี้

---

^{๑๑} พระราชนิพนธ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), รวมปาฐกถารม ชุด พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : สยาม, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔-๖๗.

๔.๒ ความสัมพันธ์ระหว่างอาสัณกรรมกับชีวิตหลังความตาย

ตามธรรมชาติของสัตว์ทั้งหลายย่อมเกิดขึ้นมาอยู่เสมอ และที่จิตใจเกิดขึ้นมาอยู่เสมอนั้นก็เพราะได้กระทบซึ่งอารมณ์ต่างๆ ถ้าไม่มีอารมณ์อะไรมากระทบแล้ว จิตใจก็จะเกิดขึ้นไม่ได้เลย เช่น เมื่อจิต “เห็น” เกิดขึ้น ก็เพราะมีรูปารมณ์ อันได้แก่คลื่นแสงเข้ามากระทบ เมื่อจิต “เมื่อจิตได้ยิน” เกิดขึ้น ก็เพราะมีสัทธารมณ์ อันได้แก่คลื่นเสียงมากระทบ และเมื่อจิตคิดนึก “เกิดขึ้น” ก็เพราะมีเรื่องราวที่อยู่ภายในจิตใจเข้ามากระทบ วันๆหนึ่ง เราหนีอารมณ์ต่างๆ มากมายไปไม่ได้ และการกระทบอารมณ์เหล่านี้เรียกว่า ผัสสะ

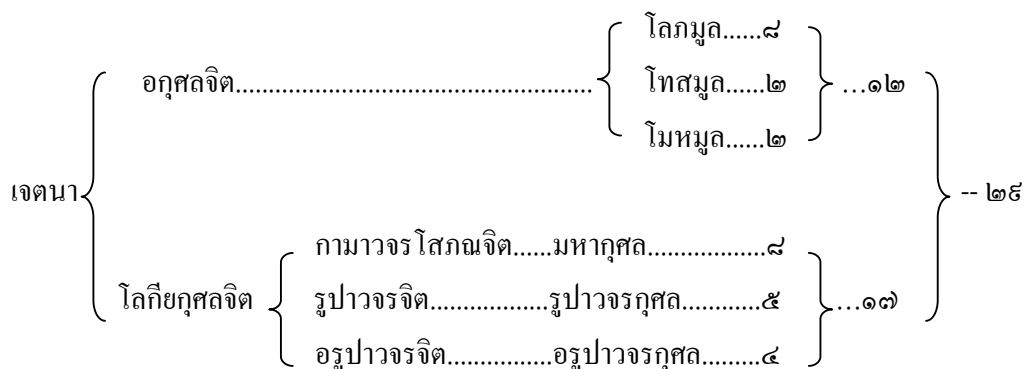
บรรดาอารมณ์ทั้งหลายที่เข้ามากระทบจิตใจนั้น มีทั้งอารมณ์แรงบ้าง อารมณ์ไม่แรงบ้าง และถ้าเป็นอารมณ์ที่แรงมากระทบแล้ว จิตก็จะหนีไปไหนไม่ได้ จะต้องเกิดขึ้นมาจับอารมณ์นั้นทันที เช่น เมื่อมีใครมาพูดว่ากล่าว ก็จะเกิดความโกรธแล้วก็จะเก็บเรื่องราวเหล่านั้นเอาไว้ในจิตใจ เมื่อได้โอกาสเรื่องราวหรือความโกรธที่เก็บเอาไว้นั้นก็กระทบใจออกมา ก็เกิดผัสสะขึ้น ทำให้ครุ่นคิดซ้ำๆ ซากๆ บางทีก็ออกจะบ่อยครั้งหรือยาวนานก็ได้ หรือล่องเลยไปหลายวันแล้วก็ยังอดคิดไม่ได้ก็มี ซึ่งอารมณ์ต่างๆ ที่มากระทบใจเหล่านี้ เป็นตัวการทำให้จิตเกิดเวทนาขึ้น คือถ้าอารมณ์ที่ดีมากระทบก็มีความสนใจชอบใจ ถ้าอารมณ์ไม่ดีมากระทบก็รู้สึกไม่ชอบใจ และถ้าอารมณ์นั้นมีความกำลังอ่อน หรือเป็นอารมณ์ที่ไม่กระทบกระเทือนใจแล้วก็จะรู้สึกเฉยๆ ดังนั้น จึงเกิดบุญและบาปมากน้อยตามกำลังแรงของอารมณ์เหล่านั้น เป็นอย่างนี้ตลอดทั้งวันและ ทุกๆ วัน ผลัดเปลี่ยนกันไปมาในทวารทั้ง ๖ ทวารนั้น วันหนึ่งนับจำนวนไม่ได้

บุคคลทั้งหลาย จะไม่สามารถหนีอกุศลกรรม และกุศลกรรม ไปได้เลย แม้แต่อารมณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อตอนใกล้จะตายนั้น ท่านได้ตั้งชื่อเอาไว้อย่างหนึ่งเพื่อเป็นสัญลักษณ์ให้ผู้ศึกษาเข้าใจได้ว่าไม่ใช่เป็นอารมณ์อื่นๆ ทัวไป หากแต่เป็นอารมณ์ของผู้ที่ใกล้จะถึงแก่ความตายเท่านั้น จะต้องมียุทธธรรมที่ชื่อว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ และคตินิมิตอารมณ์ จะเป็นอารมณ์ใดอารมณ์หนึ่งก็ได้ใน ๓ อารมณ์นี้ เกิดขึ้นก่อนแล้วความตายจึงจะมาถึง จะไม่มีอารมณ์เหล่านี้เกิดขึ้นเลยแล้วก็ตายไป ก็ย่อมจะเป็นไม่ได้ (ยกเว้นพระอรหันต์)

พระพุทธองค์ตรัสว่า “เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม บุคคล คิดแล้ว จึงกระทำความด้วยกาย วาจา ใจ”^{๑๒} หมายความว่า เจตนาอันได้แก่ความตั้งใจ หรือความจงใจที่กระทำด้วย กาย วาจา และใจ ทั้งในทางดีหรือในทางชั่ว นั้นแหละเป็นตัวกรรม และเจตนานี้ก็ว่าได้แก่เจตนาที่ในอกุศลจิต ๑๒ และเจตนาที่ในโลภียกุศลจิต ๑๗ รวมเป็นเจตนา ๒๙

^{๑๒} อัง.นกก. (ไทย) ๒๒/๖๓/๕๗๗.

เจตนาในความหมายที่เป็นตัวกรรมนั้น มี ๒๕ ได้แก่อะไรเหล่านี้

ตารางที่ ๓ : ภาพแสดงเจตนาในความหมายที่เป็นตัวกรรม ๒๕^{๑๓}

รูปาวจรจิต ๕ กับอรูปาวจรจิต ๔ เป็นจิตที่บุคคลทำสมาธิจนได้ถึงฌานในชั้นต่างๆ ทั้ง รูปฌาน อรูปฌาน ทำให้กิเลสนิวรณ์ที่มีอยู่ภายในจิตใจสงบลงได้ไม่เพียงพวขึ้นมามีเหตุนี้ ผู้ที่ปฏิบัติได้ฌานถึงรูปาวจรจิต ๕ กับอรูปาวจรจิต ๔ เมื่อตายลงแล้วจึงปฏิสนธิในรูปพรหมและอรูปพรหม ซึ่งจะไม่ขอก้าวในที่นี่ จะแสดงแต่การปฏิสนธิในกามภูมิ ๑๑ นั่นคือ อกุศลจิต ๑๒ กับมหากุศลจิต ๘ ดังนี้

เมื่อตอนใกล้จะตายมีอารมณ์ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ เกี่ยวกับโลกมูลจิต ๘ ดวงใดดวงหนึ่ง ผู้ปฏิสนธิในชาติใหม่ก็จะได้ชีวิตจิตใจเป็นเปรต อสุรกาย

เมื่อตอนใกล้จะตายมีอารมณ์ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ เกี่ยวกับโทสมูลจิต ๒ ดวงใดดวงหนึ่ง ผู้ปฏิสนธิในชาติใหม่ก็จะได้ชีวิตจิตใจเป็นสัตว์นรก

เมื่อตอนใกล้จะตายมีอารมณ์ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ เกี่ยวกับโมหมูลจิต ๒ ดวงใดดวงหนึ่ง ผู้ปฏิสนธิในชาติใหม่ก็จะได้ชีวิตจิตใจเป็นสัตว์เดรัจฉาน

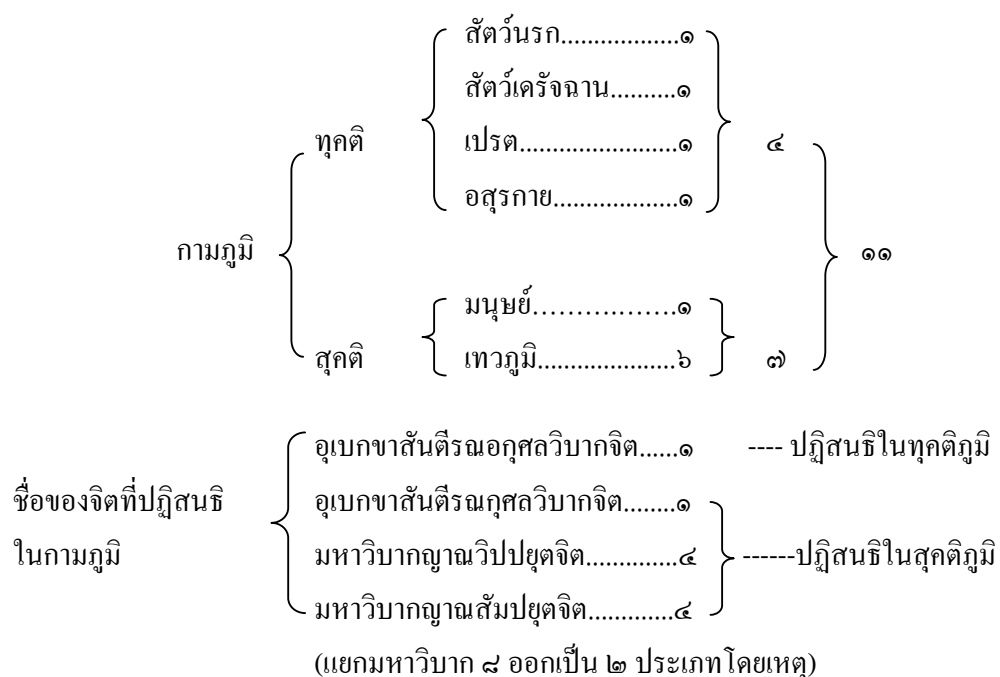
เมื่อตอนใกล้จะตายมีอารมณ์ที่เรียกว่า กรรมอารมณ์ กรรมนิมิตอารมณ์ หรือคตินิมิตอารมณ์ เกี่ยวกับมหากุศล ๘ ดวงใดดวงหนึ่ง ผู้ปฏิสนธิในชาติใหม่ก็จะได้ชีวิตเป็นมนุษย์และเป็นเทวดาทั้ง ๖ ชั้น^{๑๔}

^{๑๓} บุญมี เมฆางกูร, ชีวิตภายหลังความตาย หรือตายแล้วเกิดได้อย่างไร, (กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๓๒), หน้า ๓๗๘.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗๘-๓๗๙.

ดังนั้น ผู้ที่ใกล้จะถึงแก่ความตาย เมื่อเกิดอารมณ์ขึ้นแล้วจึงได้อาศัยอารมณ์ที่ได้นี้เป็นหนทางไปสู่การปฏิสนธิ ตามแต่อำนาจของอารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้น กรรมที่ได้กระทำลงไปแล้วนั้นมิได้สาบสูญสิ้นไปไหน หากแต่ยังอยู่ และคอยช่วงชิงเพื่อจะเอาชนะซึ่งกันและกัน คือกระทบใจออกมาเป็นอารมณ์ให้อยู่ตลอดเวลา ในผู้ใกล้จะถึงแก่ความตายก็เหมือนกัน ถ้ายกเว้นกรรมที่เรียกว่า ครุกรรม คือ กรรมหนักออกเสียแล้ว กรรมที่เรียกว่า อาสันนกรรม คือ กรรมที่ระลึกได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต และกรรมที่กระทำในขณะนั้น จะเป็นผู้ให้ผล ย่อมกระทำนimit্তที่เป็นกรรม กรรมนิมิต หรือ คตินิมิต ให้ปรากฏในมรณาสันนิวัติได้ ในขณะที่จะดับจิต บุคคลมีความคิดเป็นมัจฉาทิฎฐิ โดยอาศัยมโนกรรมที่เป็นอกุศลจึงนำเขาไปเกิดในทุคติ หรือ มีความคิดเป็นสัมมาทิฎฐิ โดยอาศัยมโนกรรม ที่เป็นกุศลจึงนำเขาไปเกิดในสุคติ

สำหรับจิตที่เป็นตัวการทำหน้าที่ปฏิสนธินั้น ได้แก่วิบาก ซึ่งเป็นผลของกรรมที่ได้ทำไว้ในอดีตจะสอดคล้องกับอารมณ์ที่เกิดขึ้นพอดี เมื่อชาติเก่าสิ้นสุดลง นั่นก็คือ จิต เจตสิก ตลอดจนกรรมรูปดับลงหมดสิ้นทันทีนั้น ด้วยอำนาจหลายประการ จึงทำให้เกิดการสืบต่อ บังเกิดชาติใหม่ขึ้นมาอีกมี จิต เจตสิก และกรรมรูป เกิดพร้อมกัน ในขณะนั้นเรียกว่า “ปฏิสนธิ”

ตารางที่ ๔ : ภาพแสดงจิตที่ปฏิสนธิในกามภูมิ^{๑๕}

^{๑๕} บุญมี เมธางกูร, ชีวิตภายหลังความตาย หรือตายแล้วเกิดได้อย่างไร, หน้า ๔๔๕.

ผลของอกุศลกรรมที่ได้กระทำมาแล้ว และเก็บฝังประทับเอาไว้ในจิตไม่ว่าจะเป็นฝ่าย โลกะ โทสะ หรือโมหะก็ตาม เป็นตัวการทำหน้าที่ปฏิสนธิในภพชาติใหม่ โดยอาศัยอารมณ์เมื่อตอนใกล้จะตาย เป็นตัวส่งให้บังเกิดในอบายภูมิ ๔ อธิบายตามตารางที่ ๔ แสดงจิตที่ปฏิสนธิในกามภูมิ ได้ดังนี้

๑) บุคคลที่จะไปบังเกิดในทุคติภูมิ ปฏิสนธิในกามภูมิ ชื่อ อุเบกขาสันติรณอกุศลวิบาก ได้แก่ เมื่อตอนใกล้จะตายเกิดอารมณ์ขึ้นโดยเห็น ไฟลุกไหม้ มีความร่ำร้อนแสดงความตกใจ เห็นสัตว์ต่างๆ ถูกทรมานอย่างน่าหวาดเสียว ด้วยอำนาจของอารมณ์ดังกล่าว ก็จะส่งสัตว์ผู้มีอารมณ์นี้ให้บังเกิดในนรก โดยจิตที่ปฏิสนธิชื่อว่า อุเบกขาสันติรณอกุศลวิบาก

เมื่อตอนใกล้จะตายตกอยู่ในความหลงใหลไร้สติ มีความรู้สึกตัวว่าตกอยู่ในความมีนเมาอย่างเหลือเกิน เพราะเคยดื่มสุราหรือเสพยาเสพติดให้โทษมาในอดีตมากมายนาน หรืออาจจะเห็นชาน้ำ ไคลนตามสัตว์วิ่งเล่น หรือเห็นกรรมของสัตว์เร่ร่อนด้วยอำนาจของอารมณ์ดังกล่าว ก็จะส่งสัตว์ให้ไปเกิดเป็นสัตว์เร่ร่อน โดยจิตที่ปฏิสนธิชื่อว่า อุเบกขาสันติรณอกุศลวิบาก

เมื่อตอนใกล้จะตาย ได้อารมณ์ที่เกี่ยวกับโลกะ รู้สึกถึงการคดโกงผู้อื่นที่ตนได้เคยทำอยู่เสมอๆ หรือเห็นถ้ำ เห็นเหว เห็นปล่องที่ลึกน่ากลัว หรือเห็นป่าที่น่าหวาดเสียว หรือเห็นตัวเองเป็นเปรตหรืออสุรกายที่สูงใหญ่ และน่าเกลียดน่ากลัว ด้วยอำนาจของอารมณ์ดังกล่าว ก็จะส่งสัตว์ผู้มีอารมณ์นี้ให้เกิดขึ้นเป็นเปรตหรืออสุรกาย โดยจิตที่ชื่อว่า อุเบกขาสันติรณอกุศลวิบาก

การที่มีจิตดวงเดียวชื่อ อุเบกขาสันติรณอกุศลวิบาก แล้วปฏิสนธิใน ๔ ภูมิ นั้น ก็เพราะว่าจิตดวงนี้กระทำหน้าที่เป็นผู้เกิดในภพชาติใหม่เท่านั้น จิตดวงนี้มีได้กระทำบาปหรือบุญอะไรเลยแม้แต่น้อยเพราะเป็นวิบากคือเป็นผลของกรรม ตัวการที่ส่งจิตดวงนี้ให้เกิดการปฏิสนธิในภพชาติใหม่ คือ อารมณ์เมื่อใกล้จะตาย

๒) บุคคลที่จะไปบังเกิดในสุคติภูมิ ปฏิสนธิในกามภูมิ ชื่อ อุเบกขาสันติรณอกุศลวิบาก

ผู้มีอารมณ์เป็นกุศลในตอนท้ายของชีวิตเท่านั้น ที่จะเกิดในสุคติภูมิได้เพราะได้เคยทำกุศลไว้มากพอ และเสมอๆ แต่อย่างไรก็ดี ผู้ทำกุศลบางคนไม่ค่อยจะมีโอกาสทำกุศลแล้วจึงไม่ได้ผลมากก็มี เพราะไม่เคยเชื่อเรื่องกรรม ผลของกรรม หรือเรื่องตายแล้วเกิดใหม่ได้ แต่ที่ตกลงไปนั้นจำเป็นต้องทำให้เป็นไปตามธรรมเนียม ทำเพราะจะโอ้อวดให้ใครๆ เห็นว่าใจบุญหรือทำเพื่อๆ เอาไว้ว่าชาติหน้าจะมีบ้างกระมัง หรือตกลงไปแล้วก็มีความเสียดายเกิดความไม่พอใจ และเมื่อกุศลจิตจะเกิดขึ้นมานั้น มีอกุศลโลกะ โทสะ โมหะ เข้ามาปะปนด้วยเป็นอัน

มาก เพราะจิตใจตั้งมั่นไม่ได้เลย ครั้นเมื่อตอนใกล้จะตาย กุศลที่จะเป็นกำลังส่งไปเกิดนั้นก็มีกำลังน้อย เพราะเจตนาในการทำกุศลไม่มั่นคงประการหนึ่ง เพราะกำลังของกุศลน้อยไม่มั่นคงดังนี้ จึงเป็นช่องโอกาสให้แก่อกุศลกรรมที่ได้เคยทำมา มีโอกาสเข้ามาแทรกแซงได้โดยง่ายอีกประการหนึ่ง ดังนั้น อารมณ์ที่เป็นกุศลที่ส่งให้เกิดในภพชาติหน้าจึงเกิดขึ้นมาไม่สมบูรณ์ จิตที่จะปฏิสนธิจึงได้ อุเบกขาสันติระณกุศลวิบาก

จิตที่ชื่ออุเบกขาสันติระณกุศลวิบากนี้ จะเป็นตัวปฏิสนธิในมนุษย์ภูมิ หรือในเทวภูมิชั้นต่ำสุด แต่จะพิกลพิการไม่สมบูรณ์ทางร่างกาย ทางจิตใจ หรือทั้งทางร่างกายด้วยและจิตใจด้วย ทั้งสองอย่างนี้ เรียกว่า ปฏิสนธิทุพพลภาพตั้งแต่ปฏิสนธิ เช่น มีอารมณ์เป็นกุศลนำเกิดเมื่อตอนใกล้จะตาย แต่กุศลนี้มีกำลังไม่มาก ซ้ำยังมีอารมณ์เห็นหรือรู้สึกถึงการดื่มสุราเมรัยเข้ามาปะปนสลับกันไปด้วย ดังนั้น อารมณ์กุศลจึงนำเกิดเป็นมนุษย์หรือเทวดาชั้นต่ำสุด ๒ จำพวก แต่อกุศลมีนเมาเข้ามาเป็นอารมณ์ร่วมด้วย ได้ชื่อว่าอารมณ์นี้เป็นบริวาร ดังนั้น การปฏิสนธิจึงมีกำลังน้อยไม่สมบูรณ์ เป็นผู้มีปัญหาที่บ่ หรือปัญญาอ่อน หรือเป็นคนวิกลจริตแล้วแต่อกุศลที่มาปะปนอย่างไร ประเภทไหนมากน้อยเท่าใด เป็นต้น

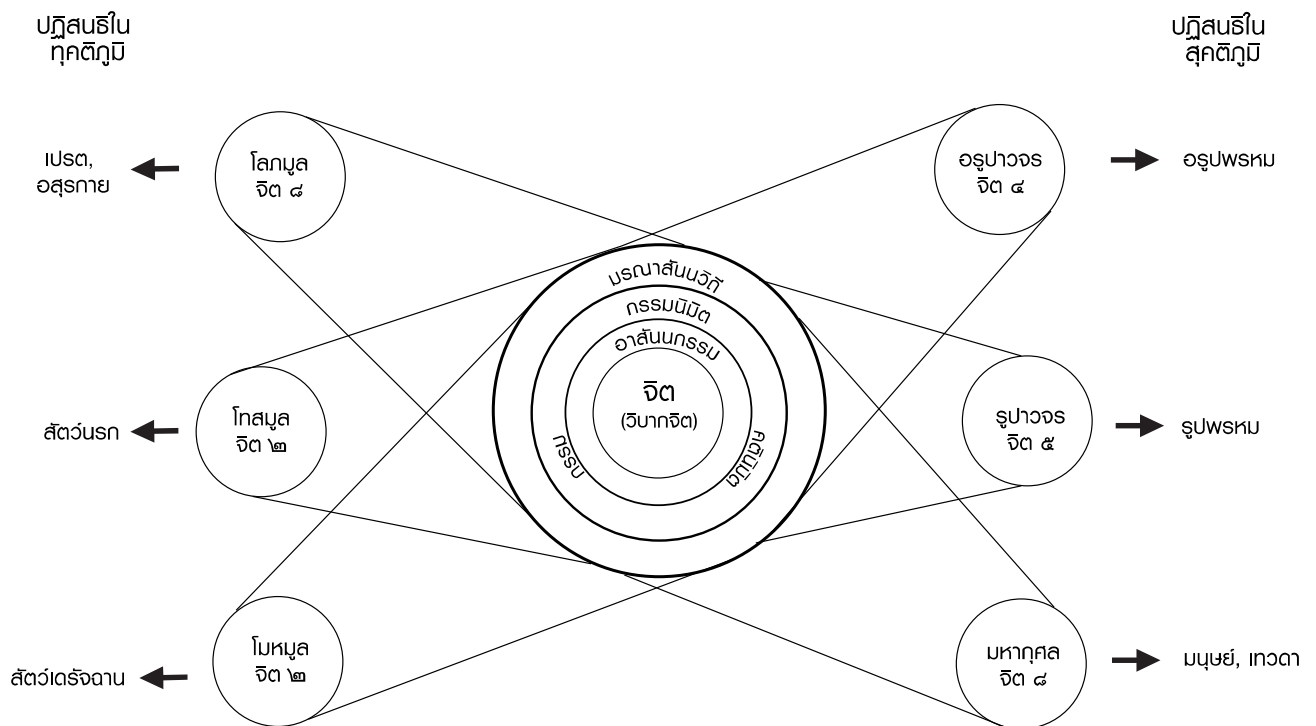
๓) บุคคลที่จะไปบังเกิดในสุคติภูมิ ปฏิสนธิในกามภูมิ ชื่อ มหาวิบากญาณวิปยุต

บุคคลผู้มีอารมณ์เป็นกุศล เมื่อตอนใกล้จะตาย มิได้มีอกุศลเข้ามาปะปนทำให้กำลังลดน้อยลง ทั้งนี้ก็เพราะเป็นผู้ที่มีจิตเป็นกุศลจริงๆ ด้วยเหตุที่ตลอดชีวิตมาส่วนใหญ่ไม่ค่อยได้ทำบาป มีแต่การทำบุญ ให้ทานเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เจือจานต่อคนและสัตว์ทั่วไป รักษาศีลและเจริญสมาธิภาวนาอยู่เสมอมา อำนาจของกุศลผลบุญที่ได้กระทำไปแล้ว ก่อให้เกิดอารมณ์ที่เป็นกุศลขึ้นเมื่อตอนใกล้จะถึงแก่ความตาย และอารมณ์นี้เองเป็นตัวอุหนุนส่งให้เกิดการปฏิสนธิเป็นมนุษย์และเทวดาทั้ง ๖ ชั้น ที่สมบูรณ์ทุกอย่างในขณะปฏิสนธิ หากแม้ว่า บุคคลนั้นทำกุศลไปตาที่พ่อ แม่ ญาติพี่น้อง ว่ามาว่าให้ทำเอาไว้ หรือทำลงไปก็เพราะปรารถนาได้ไปเกิดที่ดีๆ จึงมิได้ประกอบด้วยสติปัญญา ในขณะกุศลจิตเกิด จึงได้เป็นจิตที่ปราศจากโลภะ ปราศจากโทสะ ๒ ประการเท่านั้น จิตชนิดนี้เป็นวิบากที่มาจากมหากุศลญาณวิปยุต เรียกว่า มหาวิบากญาณวิปยุต ซึ่งเป็นกุศลที่มีได้มีปัญญาเข้าประกอบ มีแต่อโลภะ อโทสะ เท่านั้น

๔) บุคคลที่จะไปบังเกิดในสุคติภูมิ ปฏิสนธิในกามภูมิ ชื่อ มหาวิบากญาณสัมปยุต

เป็นบุคคลผู้ซึ่งทำบุญทำกุศลเหมือนกับบุคคลในข้อ ๓) แต่มิได้เป็นผู้ที่ทำตามๆ กันมาเท่านั้น หากเป็นผู้ที่ขบศึกษาเล่าเรียนเรื่องของชีวิต ขบค้นคิดพิจารณาในเหตุผลต่างๆ ในเรื่องของกรรม ในเรื่องผลของกรรม และในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด ทั้งยังเข้าใจว่าสิ่งทั้งหลายในโลกนี้เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จะเอามาเป็นที่พึ่งจริงๆ หาได้ไม่ ครั้นทำเวลาทำบุญ ให้ทาน

รักษาศีล เจริญภาวนา ก็รู้จักพิจารณาให้จิตของตนเกิดปัญญาขึ้นร่วมด้วยแทบทุกครั้ง ดังนั้นตลอดเวลาที่ยาวนานมหากุศลญาณสัมปยุต คือ กุศลจิตที่มีปัญญาเข้าประกอบด้วย เมื่อใกล้จะตาย ก็ได้อารมณ์ในครั้งสุดท้ายที่มีกำลังมาก เป็นมหากุศลญาณสัมปยุต กระทำหน้าที่ส่งผลให้เกิดในภพชาติใหม่ ในขณะที่ปฏิสนธิ จิตชนิดนี้เรียกชื่อว่า มหาวิบากญาณสัมปยุต ซึ่งเป็นผลของกรรมที่ได้ทำมา จึงทำหน้าที่ปฏิสนธิในภพชาติใหม่ แล้วเป็นดิเหตุบุคคล คือ ผู้มีเหตุทั้ง ๓ ได้แก่ โลกเหตุ อโศกเหตุ และอโมหเหตุ คือ ไม่มีเหตุโลก ไม่มีเหตุโกธ และไม่มีเหตุหลงร่วมด้วย มีความสุขความสบายได้ปฏิสนธิในมนุษย์และเทวดาทั้ง ๖ ชั้น ที่ร่างกายและจิตใจมิได้ขาดตกบกพร่องเลย^{๑๖}

ตารางที่ ๕ : ภาพแสดงความสัมพันธ์ระหว่างอาสนนกรรมกับชีวิตหลังความตาย

^{๑๖} บุญมี เมธางกูร, ชีวิตภายหลังความตาย หรือตายแล้วเกิดได้อย่างไร, หน้า ๔๔๔-๔๔๕.

จากที่กล่าวมา นิमितทั้ง ๓ นี้ เมื่ออย่างหนึ่งอย่างใดปรากฏแล้ว ก็ย่อมจะส่งสัตว์ให้ไปสู่ทุกขภูมิ หรือสุคติภูมิ ตามแต่อาภรณ์นั้นๆ จะเป็นอกุศล หรือกุศล และอาภรณ์ในครั้งสุดท้ายนี้เป็นตัวชี้ทิศทางว่าจะเกิดขึ้นในภูมิไหน จะเป็นทุกขภูมิหรือสุคติ ก็แล้วแต่อาภรณ์ที่เกิดขึ้นมาในตอนท้ายของชีวิต ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักจะเกิดจากอาภรณ์ที่ผู้นั้นกระทำอยู่เสมอๆ นั่นก็คือ อาชณกรรม หากว่าอาสันนกรรม ผู้นั้นมีกำลังอ่อน จึงเป็นหน้าที่ของอาชณกรรมที่จะส่งผลซึ่งมีกำลังมากกว่า อยู่แล้ว หากว่าผู้นั้นทำแต่กรรมชั่ว เมื่อใกล้จะตายก็จะระลึกถึงอกุศลที่ตนได้เคยทำมาราวกับว่าเป็นความฝันหรือรู้สึกรู้สิดูได้ เห็น ได้ยินจริงๆ เช่น เห็นสัตว์ที่กำลังจะถูกฆ่า หรือได้ยินเสียงสัตว์กำลังร้องครวญครางด้วยความเจ็บปวด ด้วยเหตุนี้บุคคลดังกล่าวนี้จะถูกผลักส่งไปให้เกิดเป็นสัตว์นรก สัตว์เดรัจฉานเปรต อสุรกาย นั่นคือ อบายภูมิ ๔ อันเป็นที่เกิด ไม่มีความสุขความสบายได้รับความเดือดร้อน บุคคลที่ยังดำรงชีวิตอยู่ เมื่อตายไปก็ไม่มีใครอยากไปเกิดในอบายภูมิ ถึงกระนั้น ยังพอมีทางออกด้วยการทำดีครั้งสุดท้ายของชีวิต คือการทำอาสันนกรรมที่เป็นฝ่ายกุศลให้เกิดขึ้น ระลึกถึงสิ่งที่ดีเป็นกุศลก่อนตาย ทำจิตใจไม่ให้เศร้าหมอง ผ่องใส ก็จะสามารถนำไปสู่สุคติได้ ดังที่ พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

จิตเต สกิลิภูเจ ทุกฺขติ ปาฏิกงฺขา.

จิตเต อสฺกิลิภูเจ สุคติ ปาฏิกงฺขา.

เมื่อจิตเศร้าหมอง ทุกขก็เป็นอันหวังได้

เมื่อจิตไม่เศร้าหมอง สุคติก็เป็นอันหวังได้^{๑๖}

ซึ่งวิธีการที่จะเตรียมตัวก่อนตายเพื่อไม่ให้จิตเศร้าหมอง สามารถระลึกถึงบุญกุศลที่ตนได้กระทำไว้ขณะมีชีวิตอยู่ หรือที่กระทำหมิ่นในขณะนั้น จะนำเสนอในหัวข้อถัดไป

๔.๓ วิธีการเตรียมตัวตายเพื่อไปสู่สุคติ

ความตาย เป็นปลายสุดของชีวิตนี้ การเตรียมตัวตายจะต้องเริ่มต้นตั้งแต่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งมีความสำคัญอย่างมาก เพราะความตายไม่ใช่จุดสิ้นสุดของชีวิต แต่เป็นจุดเริ่มต้นของชีวิตใหม่ในโลกหน้า ถ้ามีชีวิตที่มีความพร้อม มีการสร้างกุศลอยู่เป็นประจำ ความตายก็ไม่ใช่ว่าเรื่องน่าหวง ดังนั้น จึงควรที่จะเตรียมตัวตาย เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วจะได้ไปสู่สุคติภูมิที่ดี ด้วยการทำความดีทางพระพุทธศาสนาได้กล่าวถึงวิธีเตรียมตัวตาย การประพาดปฏิบัติตนในมหาปริณิพพานสูตร พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

^{๑๖} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๓๐/๔๘, ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๐/๖๒-๖๓.

มนุษย์ทุกคนไม่ว่าเด็ก ผู้ใหญ่ โง่ ฉลาด มั่งมี และยากจน ล้วนต้องตาย ชีวิตของสัตว์เปรียบเหมือนภาชนะดินที่ช่างหม้อปั้นแล้ว เล็กบ้าง ใหญ่บ้าง สุกบ้าง ดิบบ้าง ซึ่งล้วนมีความแตกสลายเป็นที่สุด

วัยของเราแก่ห่อหมก ชีวิตของเราเหลือน้อย เราจะจากพวกเขาไป เราทำที่พึ่งแก่ตนแล้ว พวกเราเอง

๑) อย่าประมาท

๒) มีสติ

๓) มีศีลบริสุทธิ

๔) มีความดำริมั่นคงดี

๕) รักษาจิตของตนไว้

ผู้ที่ไม่ประมาทอยู่ในธรรมวินัยนี้ ละการเวียนว่ายตายเกิดแล้ว จักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้^{๑๘}

คำว่า “อย่าประมาท” หมายความว่า ไม่ปล่อยจิตไปในอารมณ์กามคุณ ๕ ด้วยอำนาจแห่งทวาริต ไม่ทอดฉันทะ ไม่ทอดธุระ ในการบำเพ็ญคุณงามความดี คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ทั้งปกติศีล ทั้งภาวนาศีล ปกติสมาธิ ปกติปัญญา

คำว่า “มีสติ” หมายความว่า จงมีสติ ได้แก่ จงเจริญสติปัฏฐาน ๔ หรือเจริญวิปัสสนาตนเอง

คำว่า “มีศีลบริสุทธิ” จงเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ ได้แก่ ปกติศีล กับภาวนาศีลหรือศีลนอกมรรค กับ ศีลในมรรค

คำว่า “มีดำริมั่นคงดี” หมายความว่า จงมีดำริอันตั้งไว้ถูกต้องดีแล้ว คือ ตั้งไว้ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ตั้งไว้ในบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

คำว่า “รักษาจิตของตนไว้” หมายความว่า จงตามรักษาจิตของตน ได้แก่ รักษาด้วยอินทรีย์สังวร ด้วยการเจริญสมถกรรมฐาน ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน^{๑๙}

จากที่พระพุทธองค์ตรัสสอนวิธีการเตรียมตัวตายไว้สำหรับบุคคลทั่วไป ถึงแม้จะยังไม่สามารถปฏิบัติจนถึงขั้นละการเวียนว่ายตายเกิดได้ แต่ก็สามารถนำมาปฏิบัติเป็นการเตรียมพร้อมสำหรับความตายที่จะมาถึง และเพื่อมุ่งสู่ชีวิตหลังความตายที่เป็นสุคติภูมิ การเตรียมความพร้อมเช่นนี้ เมื่อความตายเข้ามาขอมมีสติ ไม่หวั่นไหว สามารถระลึกถึงกุศลอาสนันกรรมตอนใกล้จะตายได้ ซึ่งมีวิธีการปฏิบัติที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๘๕/๑๓๑-๑๓๒.

^{๑๙} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ ป.ธ.๘), อนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระครูวิสุทธิคุณาการ (สังข ติสฺสโร ป.ธ.๕), (กรุงเทพมหานคร : สนิทพันธ์การพิมพ์, ๒๕๑๔), หน้า ๔๐-๔๑.

๔.๓.๑ แนวทางปฏิบัติด้วยความไม่ประมาท

อปมาทะ แปลว่า ความไม่ประมาท, ความเป็นอยู่อย่างไม่ขาดสติ, ความไม่เพลา, ความไม่เลินเล่อเพลาสติ, ความไม่ปล่อยปละละเลย, ความระมัดระวังที่จะไม่ทำเหตุแห่งความผิดพลาดเสียหาย และไม่ละเลยโอกาสที่จะทำเหตุแห่งความดีงามและความเจริญ, ความมีสติรอบคอบ

ความไม่ประมาท พึงกระทำในที่ ๔ สถาน คือ ๑) ในการละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ๒) ในการละวจีทุจริต ในการประพฤติวจีสุจริต ๓) ในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต ๔) ในการละความเห็นผิด ประกอบความเห็นที่ถูก อีกหมวดหนึ่งว่า ๑) ระวังใจไม่ให้กำหนด ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ๒) ระวังใจไม่ให้ขัดเคือง ๓) ระวังใจไม่ให้หลง ในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความหลง ๔) ระวังใจไม่ให้มัวเมาในอารมณ์เป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา^{๒๐}

หมายความว่า ความไม่ประมาท คือ ความไม่ปราศจากสติ การดำเนินชีวิตที่มีสติเป็นเครื่องกำกับความประพฤติปฏิบัติทุกอย่าง ระมัดระวังไม่ให้ตนเองถลาลงไปในทางเสื่อม ซึ่งจะนำไปสู่การประกอบกรรมชั่ว ขณะเดียวกันก็ไม่ยอมพลาดโอกาสที่จะทำความดีงามและความเจริญก้าวหน้าตระหนักในสิ่งที่พึงทำและพึงละเว้น ใส่ใจสำนึกในหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบ ไม่ปล่อยปละละเลยกระทำด้วยความรอบคอบให้รู้คน้าไม่หยุดยั้ง โดยมีความเพียรที่มีสติเป็นเครื่องเร่งเร้าและควบคุม

ในปัจจุบันจากก่อนเสด็จปรินิพพาน ตรัสสอนให้ภิกษุทั้งหลายตั้งอยู่ในความไม่ประมาทว่า “ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราขอเตือนเธอทั้งหลาย สังขารทั้งหลายมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา เธอทั้งหลายจงทำหน้าที่ให้สำเร็จด้วยความไม่ประมาทเถิด”^{๒๑} พุทธพจน์ข้อนี้ เน้นความไม่ประมาทและเร่งทำกิจ โดยให้รู้และเข้าใจความเป็นจริงว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากองค์ประกอบต่างๆ ประมวลกันขึ้น ดำรงอยู่ชั่วคราว มีความบีบคั้นขัดแย้ง เสื่อมสลายแตกดับไปตามเหตุปัจจัย ไม่อยู่ในอำนาจของความปรารถนา จึงไม่ควรวางใจในชีวิตที่สั้น และไม่แน่นอน ควรเร่งขวนขวายทำสิ่งที่ควรทำ ละเว้นสิ่งที่ควรละเว้น แก่ไขสิ่งเสียหายที่เกิดขึ้นแล้ว ป้องกันไม่ให้เกิดความเสียหายเกิดขึ้น สร้างสรรค์สิ่งดีงาม โดยพิจารณาและดำเนินการด้วยปัญญาให้เกิดผลสำเร็จด้วยดี ทั้งกิจที่ทำ และจิตใจ ไม่ปล่อยยให้เวลาและโอกาสสูญไปเปล่าๆ

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๔๑.

^{๒๑} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๙/๑๖๖.

ความไม่ประมาทกล่าวได้ว่าเป็นหลักความสำนึกรับผิดชอบที่บุคคลไม่ควรละเลย หรือดูหมิ่น ด้วยการสร้างความไม่ประมาท ๔ ประการ คือ ๑) ไม่ประมาทในการละกายทุจริต ประพฤติ กายสุจริต ๒) ไม่ประมาทในการละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต ๓) ไม่ประมาทในการละมโนทุจริต ประพฤติมโนสุจริต ๔) ไม่ประมาทในการละความเห็นผิด ทำความเห็นให้ถูกต้อง

นอกจากนี้บุคคลไม่ควรประมาทอีก ๔ ประการ อันเป็นการรักษาใจของตน ระลึกรู้ อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาด้วยการมีสติ คือ ๑) ระวังใจไม่ให้กำหนดในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความกำหนด ๒) ระวังใจไม่ให้ขัดเคืองในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความขัดเคือง ๓) ระวังใจไม่ให้ลุ่มหลงในอารมณ์ อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ๔) ระวังใจไม่ให้มัวเมาในอารมณ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความมัวเมา ความรู้สึกที่ กล่าวมานี้ เมื่อเกิดขึ้น จะทำให้จิตใจคั่นร่น ขัดส่าย กวัดแกว่ง เร่าร้อนไปตามอารมณ์เหล่านั้น เหมือนถูกไฟเผาเผา จึงไม่ควรประมาท พยายามระมัดระวังใจเวลาประสบกับอารมณ์ต่างๆ ไม่ให้ ความรู้สึกดังกล่าวเกิดขึ้นได้

เมื่อกล่าวถึงประโยชน์ของความไม่ประมาท เป็นหลักธรรมที่สำคัญต่อความก้าวหน้าใน การปฏิบัติทางจริยธรรมขั้นต่างๆ ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงที่สุด ซึ่งเป็นประโยชน์ทั้งในภพนี้และภพต่อไป ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงประโยชน์ของความไม่ประมาทไว้ว่า “เราไม่เห็นธรรมอื่นแม้อย่างหนึ่งที่เป็นเหตุให้กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น หรือเป็นเหตุให้อกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วเสื่อมไปเหมือน ความไม่ประมาทนี้ เมื่อไม่ประมาทแล้ว กุศลธรรมที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น และอกุศลธรรมที่เกิดขึ้น แล้วก็เสื่อมไป”^{๒๒} และยังตรัสถึงความไม่ประมาทเปรียบกับรอยเท้าช้างว่า

ธรรมอย่างหนึ่งที่ยึดประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้าไว้ได้ คือ ความไม่ ประมาท รอยเท้าของสัตว์ทั้งหลายที่สัญจรไปบนแผ่นดินชนิดใดชนิดหนึ่ง รอยเท้าเหล่านั้น ทั้งหมดย่อมรวมลงในรอยเท้าช้าง บัณฑิตกล่าวว่า รอยเท้าช้างเป็นเลิศกว่ารอยเท้าเหล่านั้น เพราะเป็นรอยใหญ่ฉันทใด มหาบพิตร ธรรมอย่างหนึ่งที่ยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า คือ ความไม่ประมาท ก็ฉันทนั้น

บุคคลเมื่อปรารถนาอายุ ความไม่มีโรค วรรณะ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูง และความ ยินดีอย่างโอฬารต่อ ๆ ไป พึงทำความไม่ประมาทบัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาท ในการทำบุญ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทย่อมบรรลุประโยชน์ทั้งสอง ชีรชนท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในภายหน้า^{๒๓}

^{๒๒} อญ.เอกก. (ไทย) ๒๐/๕๕/๑๑.

^{๒๓} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๒๘/๑๕๑-๑๕๒.

หมายความว่า ความไม่ประมาท เป็นกุศลธรรมที่สำคัญที่สุด เพราะกุศลธรรมใดๆ จะเกิดขึ้นได้ก็เพราะความไม่ประมาท ความไม่ประมาทจึงมีคุณมาก เป็นไปเพื่อประโยชน์มหาศาลเหมือนรอยเท้าของสัตว์บกไม่ว่าชนิดใดๆ ก็ไม่อาจเทียบกับรอยเท้าของช้างที่ใหญ่กว่ามากได้ และทรงเน้นย้ำในพุทธพจน์เดียวกันนี้ ถึงประโยชน์ความไม่ประมาทว่าเป็นประโยชน์ในภพปัจจุบันนี้ และเป็นประโยชน์ในภพหน้าหรือภพหน้าอีกด้วย

๔.๓.๒ แนวทางปฏิบัติด้วยความมีสติ

การเจริญสติปัฏฐานเป็นหลักปฏิบัติเพื่อการหลุดพ้นจากทุกข์หรือเข้าถึงนิพพานทางหนึ่งซึ่งใช้ได้ทั้งทางโลกและทางธรรม เป็นวิธีปฏิบัติที่นิยมและยกย่องกันอย่างสูง เพราะมีพร้อมทั้งสมณะและวิปัสสนาในตัว ผู้ปฏิบัติอาจเจริญสมณะจนได้ฌานแล้วเจริญวิปัสสนาตามแนวสติปัฏฐานไปจนถึงที่สุดก็ได้ หรือจะอาศัยสมาธิขั้นต้นมาประกอบ เจริญแต่วิปัสสนาฝ่ายเดียวตามแนวสติปัฏฐานไปจนถึงที่สุดก็ได้ โดยไม่จำเป็นต้องปลีกตัวไปปฏิบัตินอกสังคม หรือเวลาใดเวลาหนึ่ง แต่สามารถนำมาปฏิบัติในชีวิตประจำวันได้ ดังปรากฏในมหาสติปัฏฐานสูตรว่า “ภิกษุทั้งหลาย ทางนี้เป็นทางเดียวเพื่อความบริสุทธิ์ของเหล่าสัตว์ เพื่อล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อดับทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอนุยธรรม เพื่อให้แจ้งนิพพาน ทางนี้คือสติปัฏฐาน ๔ ประการ”^{๒๔} สติปัฏฐาน ๔ มี ๔ ประการ คือ

๑. กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณากาย
๒. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณาเวทนา
๓. จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณาจิต
๔. ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน คือ การพิจารณาธรรม มีนิเวธน์ เป็นต้น^{๒๕}

คำว่า “สติปัฏฐาน” มาจาก สติ คือ การระลึกรู้ ปัฏฐาน คือ เข้าไปตั้งไว้ สติปัฏฐาน หมายถึง การระลึกรู้ที่เข้าไปตั้งไว้ในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม อีกนัยหนึ่ง หมายถึง การระลึกรู้อย่างมั่นคงในกองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม โดยการวิเคราะห์รูปศัพท์บาลี “สติปัฏฐาน” มีความหมาย ๓ ประการ คือ

^{๒๔} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๓๓๓/๓๐๑.

^{๒๕} พระอาจารย์อินทวัธสะเถระ, ปุจฉาวิไลยนา มหาสติปัฏฐานสูตร, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๔-๕.

๑. ที่ตั้งของสติ หมายถึง อารมณ์ของสติ ๔ ประเภท อันได้แก่ กองรูป เวทนา จิต และสภาวะธรรม ตายนัยนี้ ปุฏฐาน แปลว่า “ที่ตั้ง” มีการสร้างคำโดยการลง ยุ ปัจจัยท้ายสระธาตุ ในอริกณสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปติฏฐาติ เหตุถาติ ปุฏฐาน, สติยา ปุฏฐาน สติปุฏฐาน

๒. สภาวะที่พึงตั้งไว้ด้วยสติ หมายถึง การล่วงความยินดีในร้าย ตายนัยนี้ ปุฏฐาน แปลว่า “สภาวะที่พึงตั้งไว้” มีวิธีการสร้างคำโดยการลง ยุ ปัจจัยท้ายธาตุ ในกรรมสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุฏฐเปตพพุนติ ปุฏฐาน, สติยา ปุฏฐาน สติปุฏฐาน

๓. สติที่เข้าไปตั้งไว้ หรือ สติที่ตั้งไว้มั่น ตายนัยนี้ ปุฏฐาน แปลว่า “เข้าไปตั้งไว้” หรือ “ตั้งไว้มั่น” ลง ยุ ปัจจัยท้ายธาตุในกัตตุสาธนะ มีรูปวิเคราะห์ว่า ปุฏฐาติติ ปุฏฐาน, สติเยว ปุฏฐาน สติปุฏฐาน อุปสรรค คือ ป ตายนัยนี้ใช้ในความหมายว่า “เข้าไป, แล่นไป” หรือ “ยิง, มั่นคง”^{๒๖}

กล่าวโดยสรุป คือ ใช้หลักการเจริญภาวนาโดยมี “สติ” เป็นเครื่องกำกับที่สำคัญ ในการพิจารณา กาย เวทนา จิต และธรรมารมณ์ ให้มีสติกำหนดรู้ พิจารณาเห็นธรรมที่ปรากฏขึ้น รู้แล้วละปล่อยวาง ไม่ยึดมั่น ถือมั่นว่าดีชั่ว ถูกผิด เพียงพิจารณาเห็นว่าธรรมก็เป็นเพียงสักว่าธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น การศึกษาและปฏิบัติสภาวะธรรมทั้งหลายอันเป็นบรรพชาฐานที่ควรเจริญ ควรรู้ ควรกำหนด ควรละ ให้รู้เท่าทันตามสภาวะความเป็นจริง การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อให้ผลที่เกิดจากการปฏิบัติตามแนวนี้นี้ ผู้ปฏิบัติพิจารณาเห็นกายภายในบ้าง พิจารณาเห็นกายภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นกายในกายทั้งภายในทั้งภายนอกบ้าง พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเกิดขึ้นในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรม คือ ความเสื่อมในกายบ้าง พิจารณาเห็นธรรม คือ ทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในกายบ้าง จนกระทั่งเห็นชัดว่า มีแต่กายอยู่ในความเห็นนั้น ไม่ประกอบด้วย ตัณหา และทิฐิ ปราศจากความยึดมั่น การปฏิบัติพิจารณาเหล่านี้ ระหว่างที่ยังมีชีวิตอยู่ บุคคลใดฝึกจนชำนาญเคยชินกับธรรมหมวดใด ผู้นั้นก็ย่อมมีสตินำมาใช้ปฏิบัติระหว่างใกล้จะตาย ซึ่งก็เป็นอันหวังได้ว่าบุคคลนั้น ย่อมไปสู่สุคติภูมิอย่างแน่นอน

^{๒๖} พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), มหาสติปัฏฐานสูตร ทางสู่พระนิพพาน, แปลโดย พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม ป.ธ.๘), (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยราชวันการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๒๔-๒๕.

๔.๓.๓ การรักษาศีลให้บริสุทธิ์

พระพุทธศาสนาได้กำหนดวินัยเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นของพระภิกษุ เรียกว่า อนุสาวรีวินัย ส่วนที่เป็นของภรรยาส เรียกว่า อาคาริยวินัย ในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะพระวินัยที่เป็น ส่วนของภรรยาสที่สำคัญ คือ ศีล ๕ หรือ เบญจศีล ซึ่งถือเป็นบรรทัดฐานสำคัญของการเข้าถึงธรรม เข้าถึงศีลในระดับสูงต่อไป ผู้ที่จะประสงค์จะเข้าถึงความสงบ ความหลุดพ้น คือ พระนิพพานได้ จะต้องเริ่มจากศีลก่อน จึงเปรียบเทียบบันไดขั้นแรก

พระพุทธองค์ ทรงวางการศึกษาไว้อย่างเป็นขั้นตอนคือ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุ เพราะเหตุนี้ เธอจงทำเบื้องต้นในกุศลธรรมทั้งหลายให้หมดจดก่อน อะไรเป็นเบื้องต้นแห่ง กุศลธรรมทั้งหลาย คือ ศีลที่บริสุทธิ์ดี และความเห็นที่ตรงเมื่อใด ศีลของเธอจักบริสุทธิ์ดี และ ความเห็นจักตรง เมื่อนั้น เธออาศัยศีลดำรงอยู่ในศีลแล้ว พึงเจริญสติปัญญา ๔ ประการ”^{๒๓} พระพุทธพจน์นี้ เป็นการยืนยันให้เห็นความสำคัญของการรักษาศีลซึ่งจำเป็นต้องเรียนรู้และปฏิบัติ ตามเรื่องศีลก่อน จึงจะสามารถเข้าถึงธรรมระดับสูงได้

ศีล ๕ หรือ เบญจศีล (ความประพฤติชอบทางกายและวาจา, การรักษากายวาจาให้เรียบร้อย, การรักษากายตามระเบียบวินัย, ข้อปฏิบัติในการเว้นจากความชั่ว, การควบคุมตนให้ตั้งอยู่ในความ ไม่เบียดเบียน

๑) ปาณาติปาตา เวรมณี (เว้นจากการปลงชีวิต, เว้นจากการฆ่าการประทุษร้ายกัน

๒) อทินนาทานา เวรมณี (เว้นจากการถือเอาของที่เขามิได้ให้, เว้นจากการลักโกง ละเมิด กรรมสิทธิ์ ทำลายทรัพย์สิน

๓) กาเมสุมิฉุฉาจารา เวรมณี (เว้นจากการประพฤติดูผิดในกาม, เว้นจากการล่วงละเมิดสิ่งที่ ผู้อื่นรักใคร่หวงแหน

๔) มุสาวาทา เวรมณี (เว้นจากการพูดเท็จ โกหก หลอกลวง)

๕) สุราเมรยมหุชปมาทภูฐานา เวรมณี (เว้นจากน้ำเมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้ง แห่งความประมาท, เว้นจากสิ่งเสพติดให้โทษ)^{๒๔}

ดังนั้น ศีล จึงนับว่ามีความสำคัญมาก เพราะเป็นบรรทัดฐานสำคัญของการเข้าถึงธรรม ศีลยังเป็นเบื้องต้นแห่งกุศลธรรมทั้งหลาย เมื่อเรียนรู้และปฏิบัติตามเรื่องศีลให้บริสุทธิ์แล้ว ก็สามารถ เข้าถึงธรรมะในระดับสูงได้

^{๒๓} ศ.ม. (ไทย) ๑๕/๓๖๕/๒๑๒-๒๑๓.

^{๒๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๑๗๕.

๔.๓.๓.๑ หลักการรักษาสีล สีลแต่ละสิกขาบทนั้น ควรทำความเข้าใจในเรื่อง ๔ เรื่อง คือ

๑) ความมุ่งหมาย ๒) ข้อห้าม ๓) หลักวินิจจยโทษ ๔) เหตุผลอื่น^{๒๕}

เบญจศีลสิกขาบทข้อที่ ๑ ปาณาติปาตา เวรมณี เจตนางคเว้นจากการฆ่าสัตว์

๑) พระพุทธองค์บัญญัติศีลข้อนี้ เพื่อมุ่งให้มนุษย์อบรมจิตของตนให้คลายความเหี้ยมโหด มีเมตตากรุณาต่อกัน และเพื่อแผ่แก่สัตว์ทั้งปวง

๒) ในสิกขาบทนี้ห้ามฆ่าโดยตรง แต่ผู้รักษาสีลพึงเว้นจากการกระทำอันเป็นบริวารของการฆ่าด้วย เช่น การทำร้ายร่างกาย การทรมาน การเบียดเบียนสัตว์ให้ได้รับความทุกข์

๓) หลักวินิจจย การฆ่าถึงขั้นศีลขาด ต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ สัตว์นั้นมีชีวิต, ผู้ฆ่ารู้ว่าสัตว์นั้นมีชีวิต, ผู้ฆ่าคิดจะฆ่า, พยายามฆ่า, สัตว์ตายด้วยความพยายามนั้น

๔) เหตุผลของผู้รักษาสีล คือ ชีวิตเป็นสมบัติชิ้นเดียวที่สัตว์มีอยู่ และเป็นสิ่งที่มนุษย์และสัตว์ทุกรูปทุกนามหวงแหนที่สุด ดังนั้น การกระทำผิดต่อสัตว์ ไม่มีสิ่งใดร้ายแรงยิ่งกว่าการทำลายชีวิตของเขา เพราะเท่ากับเป็นการทำลายทุกสิ่งทุกอย่างที่เขา มีอยู่ การไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเท่ากับเป็นการให้ทุกสิ่งทุกอย่าง ท่านจึงเรียกศีลข้อนี้ว่า “มหาทาน” หมายถึง การให้อันยิ่งใหญ่

เบญจศีลสิกขาบทข้อที่ ๒ อทินนาทานา เวรมณี เจตนางคเว้นจากการลักทรัพย์

๑) พระพุทธองค์บัญญัติศีลข้อนี้ เพื่อมุ่งให้มนุษย์ทุกคนงดเว้นจากการทำมาหากินในทางทุจริตประกอบอาชีพแต่ในทางสุจริต และเคารพในกรรมสิทธิ์ของผู้อื่น

๒) ข้อห้ามโดยตรง คือ ห้ามกระทำโจรกรรม แต่ผู้รักษาสีลพึงเว้นจากการกระทำอันเป็นบริวารของโจรกรรมด้วย เช่น ชูกรรโชก หลอกหลวง น้อฉลกลโกงต่างๆ เพื่อให้ได้ซึ่งสิ่งของที่เจ้าของหวงแหน

๓) หลักวินิจจย การกระทำที่ถึงขั้นศีลขาด ต้องประกอบด้วยองค์ ๕ คือ ของนั้นมีเจ้าของ, คนรู้ว่าของนั้นมีเจ้าของ, จิตคิดจะลัก, พยายามลัก, ได้ของนั้นมาด้วยความพยายามนั้น

๔) เหตุผลของผู้รักษาสีล คือ สัตว์ทุกชนิดย่อมมีปากท้อง และมีภาระในการหาเลี้ยงปากท้องด้วยกัน ทั้ง กา ไก่ สุนัข ลิง แมว และสารพัดสัตว์ รวมทั้งคนด้วย ซึ่งคนสัตว์แต่ละชนิดธรรมชาติได้สร้างอวัยวะไว้ให้เป็นเครื่องมือหากินพอเหมาะพอสมควรแก่ตัว สำหรับทำมาหากินเลี้ยงชีพได้ มนุษย์มีสมองและปัญญามากกว่าสัตว์ สามารถทำมาหาเลี้ยงชีพได้จนเพียงพอที่จะแผ่แผ่แก่คนอื่นได้อีกด้วย คนที่ลักขโมยฉ้อโกงเขากิน จึงเป็นคนทำลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของตนเอง คนที่ใช้ความรู้โกงทรัพย์คนอื่นนั้น เป็นคนที่น่าละอาย บัณฑิตติเตียนการโกงคนอื่นนั้น

^{๒๕} พิลิฐุ เจริญสุข, เบญจศีล-เบญจธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕-๕๑.

ต่ำกว่าสัตว์ เช่น แมว สุนัข กา ไก่ ถึงมันจะแย่งกันกิน แต่มันก็ไม่โกงกัน ร้ายไปกว่านั้น การลักขโมยเนื้อไก่ แม้จะได้ทรัพย์สินของผู้อื่นมา แต่เราต้องเสียทรัพย์สินภายใน คือ ศีลธรรม เกียรติยศ ชื่อเสียงของตนเอง ซึ่งเทียบราคากันไม่ได้

เบญจศีลสิกขาบทข้อที่ ๓ กาเมสุมิฉนจาราเวรมณี เจตนาจเว้นจากการประพฤติดิณในกาม

๑) พระพุทธองค์บัญญัติศีลข้อนี้ เพื่ออยู่ในการสร้างความเป็นปึกแผ่น ปลุกสามัคคี และป้องกันการแตกร้างในหมู่มนุษย์

๒) ข้อห้าม ทั้งหญิงทั้งชาย ไม่ให้ประพฤติดิณประเวณีในคูครองของกันและกัน รวมไปถึงถึงสตรีที่ต้องห้ามตามสิกขาบทด้วย

๓) หลักวินิจฉัย การกระทำที่เรียกว่า กาเมสุมิฉนจาร คือ การผิดประเวณีถึงขั้นทำให้ศีลข้อนี้ขาด ต้องประกอบด้วยองค์ ๔ คือ หญิง (หรือชาย) นั้นเป็นบุคคลต้องห้าม, เจตนาจะร่วมประเวณี, ประกอบกามกิจ, อวัยวะเครื่องเสพกามถึงกัน

บุคคลต้องห้าม คือ ผู้ที่จะสมสู่ด้วยไม่ได้มีอยู่ ๒ ประเภท คือ หญิงต้องห้าม กับ ชายต้องห้าม หญิงต้องห้ามมี ๓ จำพวก คือ

๓.๑) หญิงมีสามี (สตุสามีกา) หมายถึง หญิงที่อยู่กินกับชายอื่นฐานภรรยาสามี ทั้งนี้ไม่ว่าเขาจะได้ทำพิธีแต่งงานกันหรือไม่ก็ตาม และจะได้จดทะเบียนสมรสตามกฎหมายหรือไม่ก็ตามไม่เป็นประมาณ ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าเขาได้อยู่กินเป็นสามีภรรยากันโดยเปิดเผยเท่านั้น

หญิงประเภทนี้ จะหมดภาวะที่เป็นหญิงต้องห้ามก็ต่อเมื่อสามีตายแล้ว หรือได้บอกหย่าขาดจากสามีแล้ว หญิงที่สามีถูกกักขัง เช่น ถูกจำคุก ถ้าไม่ได้หย่าขาดจากสามี ก็ยังถือว่าเป็นหญิงมีสามี แม้สามีต้องโทษถูกจองจำตลอดชีวิต หญิงนั้นก็ยังอยู่ในฐานะต้องห้ามจนกว่าสามีจะสิ้นชีวิต ชายใดสมสู่ด้วยก็ถือว่าผิดศีล

๓.๒) หญิงมีญาติปกครอง (ญาติระกขิตา) คือ หญิงสาวที่ไม่เป็นอิสระแก่ตน แต่อยู่ในการปกครองดูแลของพ่อ แม่ พี่ ป้า น้า อา หรือผู้อุปการะ ซึ่งนับว่าเป็นผู้ใหญ่ หญิงประเภทนี้ชายใดอยากได้เป็นภรรยาก็ต้องติดต่อขอร้องจากผู้ใหญ่ให้ชอบด้วยประเพณี จักได้เป็นศรีแก่ตนและวงศ์สกุล ชายใดลักลอบสมสู่หรือฉ้อคร่ำ ลักพาเอาไป ก็ถือว่าผิดศีล การผิดศีลในข้อนี้ผิดจากการขึ้นน้ำใจผู้ปกครอง ทำให้ท่านต้องเข้าใจ ผิดทั้งชายและหญิง

หญิงที่ผู้ใหญ่รับของหมั้นจากชายแล้ว ตกลงว่าจะให้แต่งงานด้วย นับแต่รับของหมั้นแล้ว หญิงนั้นย่อมเป็นสิทธิของคู่หมั้น จนกว่าจะได้คืนของหมั้น หรือบอกเลิกการหมั้นเสีย

๓.๓) หญิงมีจารีตรักษา (จาริตุตรมมรขิตา) หมายถึง หญิงที่ศีลธรรมกฎหมาย หรือจารีตนิยมคุ้มครองรักษา ห้ามการสมสู่ หญิงประเภทนี้ได้แก่ หญิงผู้เป็นเทือกเถาเหล่ากอของตน

เช่น ญาติผู้ใหญ่นับย้อนขึ้นไปทางบรรพบุรุษ ๓ ชั้น เหล่ากอ หมายถึง ผู้สืบสันดานจากตน นับลงไป ๓ ชั้นเหมือนกัน อีกประเภทหนึ่ง หญิงมีข้อห้าม คือ หญิงบำเพ็ญพรหมจรรย์ เช่น ภิกษุณี และ สามเณรีในสมัยก่อน หรือแม่ชี อุบาสิกา รักษาอุโบสถในสมัยนี้ นอกจากห้ามโดยข้อปฏิบัติแล้ว ยังมีหญิงบางประเภทที่พระราชาทรงห้ามโดยข้อกฎหมายอีก

ชายต้องห้าม คือชายที่หญิงสมสู่ไม่ได้ ท่านแสดงไว้เพียง ๒ จำพวก คือ

๓.๔) ชายอื่นนอกจากสามีตน สำหรับหญิงที่มีสามีแล้ว และยังกินอยู่ด้วยกันกับสามี ให้ถือว่า ผู้ชายนอกจากสามีตนเป็นชายต้องห้ามทั้งนั้น

๓.๕) ชายที่จาริตห้าม สำหรับหญิงทั่วไป คือ ทั้งที่มีสามีและไม่มี ให้พึงถือว่า ชายที่มีจาริตห้าม เช่น นักบวชในศาสนาที่ห้ามเสพเมถุน พระภิกษุสามเณร เป็นชายต้องห้าม มิให้ยินยอมพร้อมใจในการร่วมประเวณี ถ้าเป็นใจด้วยกัน ผิดศีลด้วยกันทั้งสองฝ่าย

๔) เหตุผลของผู้รักษาศีล คือ พวกมนุษย์ชั้นสามัญ รู้จักสังวรในกาม มีการควบคุมจิต แม้จะมีความใคร่ในกามก็ยังรู้จักเว้นสิ่งที่ควรเว้น ไม่ปล่อยไปตามอารมณ์ ในทางสังคม คนรักกัน อาจเสียดสีทุกสิ่งทุกอย่างให้แก่กันได้ ให้เงินให้ทองให้ข้าวของแก่กันและกันได้ เสื้อผ้าอาภรณ์ แม้จะหยิบยืมกันใช้สอยก็ได้ เว้นอย่างเดียวคือ อย่าล่วงเกินในภรรยาสามีของกันและกัน เพื่อนกับเพื่อนก็ไม่อาจรักกันต่อไปได้ พี่กับน้องก็ไม่อาจดีกันต่อไปได้ ผู้ใหญ่กับผู้น้อยก็ไม่อาจเคารพรักกันต่อไปได้ ถ้ามีการล่วงละเมิดศีลข้อนี้ การนอกใจ การเป็นชู้ เป็นศัตรูของการไว้วางใจกัน

เบญจศีลสิกขาบทข้อที่ ๔ มุสาวทา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ

๑) พระพุทธองค์บัญญัติศีลข้อนี้ เพื่อป้องกันการทำลายประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น ด้วยการพูดเท็จ และให้รู้จักฝึกอบรมจิตใจให้เป็นคนมั่นคงในความดี

๒) สิกขาบทนี้ห้าม มุสา อนุโลมมุสา และปฏิสวระ การกระทำผิดในข้อแรก ศีลขาด ส่วนสองข้อหลังทำผิด ศีลค้างพร้อย

มุสา แปลว่า การพูด คือ พูดเท็จ โกหก ส่วนมากจะเข้าใจกันว่าการพูดโกหกคือใช้ปากพูด แต่ในเรื่องของศีลแล้ว ท่านหมายถึงการทำเท็จทุกอย่าง จะเท็จด้วยการพูด หรือเท็จด้วยการไม่พูดก็ถือว่าเท็จทั้งนั้น เมื่อแยกวิธีทำเท็จแล้วก็มีอยู่ ๒ ทาง คือ ทางวาจา คือ พูดออกมาเป็นคำเท็จ ตรงกับคำว่าโกหก ซึ่งเป็นที่เข้าใจกันอยู่แล้ว และ ทางกาย ทำเท็จทางกาย เช่น เขียนจดหมายโกหก เขียนรายงานเท็จ ทำหลักฐานปลอม ดิพนธ์ข่าวเป็นเท็จเผยแพร่ ทำเครื่องหมายให้คนอื่นหลงเชื่อ ตลอดจนการใช้ไปให้คนอื่นเข้าใจผิด เช่น สันนิษฐานในเรื่องควรรับ หรือ พักหน้าในเรื่องควรปฏิเสธ

อนุโลมมุสา คือ เรื่องที่พูดนั้นไม่จริง แต่ผู้พูดมิได้มุ่งจะให้ผู้ฟังหลงเชื่อ เช่น พูดประชดคนทำงานช้าๆ ว่า “เขาทำมาตั้งปีแล้ว” คนที่ถูกเขาวานั้นความจริงไม่ได้เข้าถึงปี และคนที่พูดก็ไม่ประสงค์จะให้คนนั้นหลงเชื่อว่าเป็นเช่นนั้น แต่มุ่งจะพูดให้เจ็บใจ พูดอย่างนี้เรียกว่า ประชดเป็นอนุโลมมุสา

ปฏิสวระ ได้แก่ การรับคำของคนอื่นด้วยเจตนาบริสุทธิ์แต่ภายหลังเกิดกลับใจไม่ทำตามที่รับนั้น โดยที่ตนยังพอจะทำตามคำรับได้อยู่

๓) หลักวินิจฉัย มุสาวาท มืองค์ ๔ คือ เรื่องไม่จริง, จิตคิดจะพูดให้ผิด, พยายามพูดออกไป, คนฟังเข้าใจเนื้อความนั้น ศีลข้อที่ ๔ นี้จะขาดต่อเมื่อการพูดหรือการทำเท็จครบองค์ทั้ง ๔ นี้

๔) เหตุผลผู้รักษาศีล คือ ระหว่างคนทั้งสอง คือ คนโกหก กับคนฟังโกหก ผู้โกหกเป็นผู้เสียหายร้ายแรงกว่า เพราะการโกหกแต่ละครั้งเจตนาในจิตของเขาถูกทำลายลงไป เขาจะกลายเป็นคนเหลวไหลละ ฝ่ายคนฟังโกหกถูกทำลายเพียงความรู้สึกบางอย่างของจิตเท่านั้น

เบญจศีลสิกขาบทข้อที่ ๕ สุราเมรยมหุขปมาทฐานา เวรมณี เจตนางดเว้นจากการดื่มของมึนเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท

๑) พระพุทธองค์ทรงบัญญัติศีลข้อนี้ไว้เพื่อให้คนรู้จักรักษาสติของตนให้สมบูรณ์

๒) ข้อห้ามโดยตรง คือ ห้ามดื่มน้ำเมา อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คือ ทำให้สติฟั่นเฟือน น้ำเมาที่ว่า ได้แก่ สุรา น้ำเมาที่กลั่น ภาษาไทย เรียกว่า เหล้า และเมรัย น้ำเมาที่ไม่ได้กลั่น เช่น เหล้าดิบ กระแช่ น้ำตาลเมา เป็นต้น ฝิ่น กัญชา มอร์ฟิน เฮโรอิน รวมทั้งยาบ้า ยาฆ่า ยาไอ ฯลฯ ก็ห้ามตามศีลข้อนี้ด้วย

๓) หลักวินิจฉัย สุราปानะ (การดื่มสุรา) ประกอบด้วยองค์ ๔ คือ น้ำที่ดื่มนั้นเป็นน้ำเมา, จิตคิดจะดื่มน้ำเมานั้น, พยายามดื่มน้ำเมานั้น, น้ำเมานั้นล่องลำคองไป

๔) เหตุผลผู้รักษาศีล คือ สมรรถภาพของเรามี ๒ ทาง คือ ทางกายกับทางจิต ในการใช้สมรรถภาพทางจิตนั้น จิตจำเป็นต้องฝึกฝนให้มีคุณภาพ การที่จะพัฒนาจิตให้มีคุณภาพจิตจะต้องมีสติกำกับอยู่ตลอดเวลา ร่างกายถ้าไม่มีจิตร่างกายก็เสีย จิตถ้าขาดสติก็เป็นจิตที่ไม่มีคุณภาพ สติของคนเรามีจะเป็นของแตกหักเสียหายง่ายจนเกินไปหาไม่ได้ อดข้าวตั้งวันสติก็ไม่เสีย ป่วยทั้งปีสติก็ยังดี แต่มีสิ่งหนึ่งในโลกที่มีพิษร้ายกาจ สามารถฆ่าสติของคนได้ในชั่วพริบตา ก็คือเหล้า การไม่ดื่มเหล้าจึงเป็นการประกันคุณค่าแห่งชีวิตของตนเอง

ดังนั้น ขรवास ควรทำความเข้าใจหลักการรักษาศีล ๕ ให้ถูกต้องเสียก่อน ก่อนที่จะนำไปปฏิบัติ ทั้งนี้เพื่อป้องกันความเข้าใจที่อาจคลาดเคลื่อน อันเป็นสาเหตุทำให้ศีลไม่บริสุทธิ์ได้

๔.๓.๓.๒ อานิสงส์ของการรักษาศีล พระพุทธพจน์เกี่ยวกับอานิสงส์และประโยชน์

ของศีล จาก กัมมัตถยสูตร ว่า

ศีลที่เป็นกุศล มีอวิปปฏิสาร (ความไม่เดือดร้อนใจ) เป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์

อวิปปฏิสารมีปราโมทย์ (ความบันเทิงใจ) เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอานิสงส์

ปราโมทย์มีปีติ (ความอิ่มใจ) เป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์

ปีติมีปัสสัทธิ (ความสงบกายสงบใจ) เป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์

ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์

สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์

สมาธิมีญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็นตามความเป็นจริง) เป็นผล มีญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์

ญาณทัสสนะมีนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) และวิราคะ (ความคลายกำหนัด) เป็นผล มีนิพพิทาและวิราคะเป็นอานิสงส์

นิพพิทาและวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะ (ความรู้ความเห็นในวิมุตติ) เป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์

ศีลที่เป็นกุศลมีอวิปปฏิสารเป็นผล มีอวิปปฏิสารเป็นอานิสงส์ อวิปปฏิสารมีปราโมทย์เป็นผล มีปราโมทย์เป็นอานิสงส์ ปราโมทย์มีปีติเป็นผล

มีปีติเป็นอานิสงส์ ปีติมีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์ ปัสสัทธิมีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์ สุขมีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์ สมาธิมีญาณทัสสนะเป็นผล มีญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ ญาณทัสสนะมีนิพพิทาและวิราคะเป็นผล มีนิพพิทาและวิราคะเป็นอานิสงส์ นิพพิทาและวิราคะมีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์ ศีลที่เป็นกุศล ย่อมทำอรรถัตถผลให้บริบูรณ์โดยลำดับ อย่างนี้^{๑๐}

ศีลจึงมีอานิสงส์มากมายนัก เมื่อรักษาศีลให้บริบูรณ์แล้วย่อมมีอานิสงส์เบื้องต้นคือ มีความไม่เดือดร้อนใจ จนอานิสงส์สูงสุดส่งผลให้เป็นพระอรหันต์โดยทีเดียว และทรงแสดงอานิสงส์ของศีลสมบัติ บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีล อีก ๕ ประการ ในมหาปรินิพพานสูตรว่า

๑) ย่อมมีโภคทรัพย์เป็นอันมาก ซึ่งมีความไม่ประมาทเป็นเหตุ

๒) กิตติศัพท์อันงามของบุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์ด้วยศีล ย่อมขจรไป

๓) จะเข้าไปยังบริษัทใด ๆ จะเป็นชาติตติยบริษัทก็ตาม พราหมณบริษัทก็ตาม กหบดีบริษัทก็ตาม สมณบริษัทก็ตาม ย่อมแก้ตัวกล้า ไม่เก้อเขินเข้าไป

^{๑๐} อัง.ทสก. (ไทย) ๒๔/๑/๑-๓.

๔) ย่อมไม่หลงลืมสติตาย

๕) หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์^{๓๐}

จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลใดรักษาศีลให้บริสุทธิ์แล้ว อานิสงส์ที่เห็นผลในชาตินี้ คือ ข้อ ๑-๔ ส่วนอานิสงส์ในชาติหน้า คือ เมื่อตายแล้วย่อมไปเกิดในสุคติภูมิ

๔.๓.๓ โทษของการละเมิดศีล ๕ ย่อมได้รับผลกระทบดังที่ตรัสไว้ใน ทุจจติวิปากสูตร ว่าด้วยวิปากแห่งทุจจติ ดังนี้

๑) ปาณาติบาต (การฆ่าสัตว์) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยการผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยการผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยการผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิปากแห่งปาณาติบาตอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยการผลให้เป็นผู้มีอายุน้อยแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๒) อทินนาทาน (การลักทรัพย์) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยการผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยการผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยการผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิปากแห่งอทินนาทานอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยการผลให้เป็นผู้เสื่อมโททรทรัพย์แก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๓) กามสุมิฉาจาร (การประพฤติดิฉินกาม) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยการผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยการผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยการผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิปากแห่งกามสุมิฉาจารอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยการผลให้เป็นผู้มีศัตรูและเป็นผู้มีเวรแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๔) มุสาวาท (การพูดเท็จ) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยการผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยการผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยการผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิปากแห่งมุสาวาทอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยการผลให้ถูกกล่าวคู่ด้วยคำไม่จริงแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์ และยังได้อธิบายเกี่ยวกับการพูดในลักษณะต่างๆ ที่เป็นโทษ คือ ปิสุณาวาจา (การพูดส่อเสียด) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยการผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยการผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยการผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิปากแห่งปิสุณาวาจาอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยการผลให้แตกจากมิตรแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

ผรุสวาจา (การพูดหยาบคาย) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยการผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยการผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยการผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิปากแห่งผรุสวาจาอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยการผลให้ได้ฟังเรื่องที่ไม่น่าพอใจแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

^{๓๐} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๕๔-๕๕.

สัมผัปปลาปะ (การพูดเพื่อเชื้อ) ที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งสัมผัปปลาปะอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้มีวาจาที่ไม่น่าเชื่อถือแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์

๕) การดื่มสุราและเมรัยที่บุคคลเสพ เจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมอำนวยผลให้ไปเกิดในนรก อำนวยผลให้ไปเกิดในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน อำนวยผลให้ไปเกิดในเปรตวิสัย วิบากแห่งการดื่มสุราและเมรัยอย่างเบาที่สุด ย่อมอำนวยผลให้เป็นผู้วิกลจริตแก่ผู้เกิดเป็นมนุษย์^{๓๒}

ดังนั้น จึงกล่าวสรุปได้ว่าศีลจะช่วยขัดเกลา บำรุงรักษาผู้รักษา คือ เรายกษาศีล ศีลก็รักษาเรา ไม่ให้ตกไปในอบายภูมิแน่นอน เหมือนดังข้อความที่พระบอกเวลาให้คำแนะนำเรื่องศีลแก่ญาติโยมว่า

ศีเลน สุกตัง ยันติ	ศีลนำสุขมาให้ ^{๓๓}
ศีเลน โภคสัมปทา	ศีลนำมาซึ่งโภคะทรัพย์ ^{๓๔}
ศีเลน นิพพุตังยันติ	ศีลเป็นทางนำสู่พระนิพพาน ^{๓๕}
คัสมา สิลัง วิโสทยะ	พุทธองค์ตรัสว่าศีลเป็นสิ่งประเสริฐแท้ ^{๓๖}

๔.๓.๔ การมีศีลมีนคังดี

การมีศีลอันตั้งไว้ถูกต้องดีแล้ว คือ ตั้งไว้ในกุศลกรรมบถ ๑๐ ตั้งไว้ในบุญกิริยาวัตถุ ๓ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐

กุศลกรรมบถ^{๓๗} หมายถึง ทางแห่งกรรมดี, ทางทำดี, ทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล, กรรมดี อันเป็นทางนำไปสู่สุคติมี ๑๐ อย่างคือ

ก. กายกรรม ๓ ได้แก่ ปาณาติปาตา เวรมณี เว้นจากทำลายชีวิต, อทินนาทานา เวรมณี เว้นจากถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้, กาเมสุมิจจาจารา เวรมณี เว้นจากประพฤติผิดในกาม

ข. วจีกรรม ๔ ได้แก่ มุสาวาทา เวรมณี เว้นจากพูดเท็จ, ปิสุณาย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดส่อเสียด, ผรุสสาย วาจา เวรมณี เว้นจากพูดคำหยาบ, สัมผัปปลาปา เวรมณี เว้นจากพูดเพื่อเชื้อ

^{๓๒} อัง.อญฺฐก. (ไทย) ๒๓/๔๐/๓๐๑-๓๐๒

^{๓๓} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๓๓/๑๓๗.

^{๓๔} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๑๕๐/๕๔.

^{๓๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๘๗/๑๒๒.

^{๓๖} อัง.ปญฺจก. (ไทย) ๒๒/๖๔/๑๑๒.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘.

ก. มโนกรรม ๓ ได้แก่ อนภิชชา ไม่โลภคอยจ้องอยากได้ของเขา, อพยาบาท ไม่คิดร้าย เบียดเบียนเขา, สัมมาทิฐิ เห็นชอบตามคลองธรรม

บุญกิริยาวัตถุ^{๓๘} หมายถึง สิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งการทำบุญ, เรื่องที่จัดเป็นการทำบุญ, ทางทำความดี

หมวด ๓ คือ ทานมัย ทำบุญด้วยการให้, สีลมัย ทำบุญด้วยการรักษาศีลและประพฤติดี กาวนามัย ทำบุญด้วยการเจริญกาวนา

หมวด ๑๐ คือ ทานมัย, สีลมัย, กาวนามัย, อปจายนมัย ด้วยการประพฤติอ่อนน้อม, เวชยาวัจจมัย ด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้, ปัตติทานมัย ด้วยการเฉลี่ยส่วนความดีให้ผู้อื่น, ปัตตานุโมทนมัย ด้วยความยินดี ความดีของผู้อื่น, ฆัมมัสสวนมัย ด้วยการฟังธรรม, ฆัมมเทศนามัย ด้วยการสั่งสอนธรรม, ทิฏฐุชุกัมม์ ด้วยการทำความเห็นให้ตรง

อปจายนมัย และเวชยาวัจจมัย จัดเข้าในสีลมัย

ปัตติทานมัย และปัตตานุโมทนมัย จัดเข้าในทานมัย

ฆัมมัสสวนมัย และฆัมมเทศนามัย จัดเข้าในกาวนามัย

ทิฏฐุชุกัมม์ จัดเข้าได้ทั้งทาน ศีล กาวนา

จะเห็นได้ว่าที่พระพุทธองค์ตรัสให้มีคำริมนั่นคงดี ทรงสอนให้บุคคลสร้างแต่กรรมดี กรรมที่เป็นกุศล ทำบุญด้วยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญกาวนา การประพฤติปฏิบัติเช่นนี้เป็นสิ่งที่ถูกต้องดีแล้ว และจะเป็นหนทางนำไปสู่สุคติ

๔.๓.๕ การรักษากิจของตนไว้

การรักษากิจของตนไว้ คือ ตามรักษาคด้วยอินทรีย์สังวร ด้วยการเจริญสมถกรรมฐาน ด้วยการเจริญวิปัสสนากรรมฐาน

อินทรีย์สังวร^{๓๙} สำรวมอินทรีย์ ๖ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ให้ยินดียินร้ายในเวลาเห็น รูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ, ระวังไม่ให้กิเลสครอบงำใจในเวลารับรู้อารมณ์ทางอินทรีย์ทั้ง ๖

^{๓๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๑๒-๑๑๓.

^{๓๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕๗.

อินทรีย์สังวร เป็นเครื่องปิดกั้น ห้าม ป้องกัน ระมัดระวัง ไม่ให้จิตถูกกระตุ้นออกไปสนใจอารมณ์อันจะเป็นเหตุให้เกิดอกุศล และยังคุ้มครองรักษาจิตให้อยู่กับหลักอันมั่นคงไว้ ทำให้จิตรอดพ้นจากการถูกรบกวนด้วยกิเลสต่างๆ เมื่อมีการรับรู้อารมณ์ หรือเรียกว่า ความคุ้มครองทวารอินทรีย์สังวรนั้นมีความสำคัญต่อการดำรงชีวิตประจำวัน ทำให้มีการฝึกจิต ทำให้เป็นผู้มีศีลดี ทำให้ชีวิตอยู่อย่างร่มเย็นเป็นสุข และมีความสำคัญต่อการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น ในภาคการปฏิบัติธรรม เป็นเหตุทำให้สุจริต ๓ สมบูรณ์ เกิดสมาธิ เกิดปัญญา จนถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ได้

องค์ธรรมหลักที่ใช้ในการฝึกหัด คือ มีสติ มีความรู้ตัว ไม่หลงลืม เตรียมพร้อมอยู่เสมอ อบรมวิธีในการฝึกให้มีอินทรีย์สังวร เช่น การปฏิบัติกรรมฐาน การไม่ยึดถือนิमितและอนุพยัญชนะ เลือกอารมณ์ หลบหลีกอารมณ์ เจริญหน้าอย่างมีสติ การปฏิบัติตามวินัยอย่างเคร่งครัด และ โยนิโสมนสิการ เป็นต้น อินทรีย์สังวรนั้นมีความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมอื่นๆ เช่น ไตรสิกขา ปฏิจสมุปปาท และสติปัฏฐาน เป็นต้น

การนำหลักอินทรีย์สังวรมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันนั้น คือ ให้ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจอย่างถูกต้อง มีความสำรวมระวังทางทวารทั้ง ๖ ไม่หลงยินดีในร้ายไปตามอารมณ์ รู้จักบังคับควบคุมตนเอง ไม่ทำตามความอยากและกิเลสต่าง ๆ ทำให้ชีวิตเจริญงอกงาม ไม่เป็นผู้มัวเมา ในกามคุณ ๕ มีคุณธรรมต่างๆ เป็นบุญเขตอันยอดเยี่ยม หากขาดอินทรีย์สังวรแล้ว จะนำความทุกข์ มาให้มากมาย และมีอกุศลวิตกเข้ามารบกวนมากจนอยู่ไม่เป็นสุข เมื่อตายไปก็เป็นเหตุให้เกิดในทุคติภูมิได้

๔.๔ การเตรียมตัวตายโดยวิธีการเจริญมรณสติ

ในขณะที่บุคคลดำรงชีวิตอยู่ ไม่ว่าใครจะมีอำนาจอะไร หรืออยู่ในฐานะใด ก็ไม่มีผู้ใดที่จะรู้ว่าตนเองจะมีชีวิตอยู่ได้นานกี่วัน กี่เดือน กี่ปี ไม่รู้ว่าจะเจ็บป่วยวันใด ไม่รู้ว่าจะตายเมื่อใด เพราะเหตุแห่งการตายมีหลายสาเหตุ สถานที่ตายก็ไม่อาจรู้ได้ และที่สำคัญไม่สามารถจะรู้ได้ว่าเมื่อตายแล้วจะไปเกิดในภพภูมิใด อาจไปเกิดเป็นสัตว์นรกเปรต อสุรกาย เทวดา หรือได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ด้วยเหตุที่บุคคลผู้ไม่เข้าใจกฎธรรมชาติ ไม่เข้าใจสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง เมื่อนึกถึงความตายจึงรู้สึกหวาดกลัว จิตใจไม่สงบ

การระลึกถึงสิ่งที่จะเกิดขึ้นในอนาคต คือ ความตายที่จะมีแก่ตนเป็นธรรมดา ด้วยความไปประมาท เพื่อทำจิตสงบจากอกุศลกรรม ปลดปล่อยจากกิเลส เครื่องเศร้าหมอง ตัณหา ความทะยานอยาก อุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่น อันเป็นเหตุให้มีโลก โกรธ หลง โดยระลึกอยู่เสมอว่า ชีวิตจะต้อง

สิ้นสุดแน่นอนจะช่วยบรรเทาโลกะ โทสะ โมหะ ลงได้ สามารถเผชิญกับความจริงของชีวิตได้อย่างกล้าหาญไม่หวาดหวั่นต่อความตาย รู้จักใช้ความตายให้เป็นประโยชน์ ซึ่งเรียกว่า การเจริญมรณสติ

การเจริญมรณสติ หรือ การเจริญมรณัสสติ เป็นข้อหนึ่งในอนุสสติ ๑๐ ความระลึกอารมณ์ที่ควรระลึกถึงเนื่องๆ หมายถึง การระลึกถึงความตายอันจะต้องมีมาถึงตนเป็นธรรมดา พิจารณาให้ใจสงบจากอกุศลธรรม เกิดความไม่ประมาท และไม่หวาดกลัว คิดเร่งชวนชวนบำเพ็ญกิจและทำความดี^{๔๐}

ในปฐมมรณัสตติสูตร พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามภิกษุว่า ภิกษุทั้งหลายเจริญมรณัสสติอย่างไร ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลตอบว่า ได้เจริญมรณัสสติว่าชีวิตพึงเป็นอยู่ได้ตลอดคืนหนึ่ง วันหนึ่งบ้าง ตลอดวันบ้าง ช่วงขณะบิณฑบาตบ้าง ช่วงขณะเกี่ยวข้าวกลั่นกินบ้าง พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า การเจริญมรณัสสติเช่นที่ภิกษุทั้งหลายทูลตอบนั้น เป็นการเจริญมรณัสสติเพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ได้ช้า ภิกษุรูปใดเจริญมรณัสสติอย่างนี้ว่า “เราพึงเป็นอยู่ได้เพียงช่วงขณะ ลมหายใจเข้าหายใจออก หรือหายใจออกหายใจเข้า เราพึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาค เราพึงทำกิจให้มากหนอ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ภิกษุเหล่านี้เป็นผู้ไม่ประมาทอยู่ เจริญมรณัสสติอย่างแรงกล้าเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย”^{๔๑} หมายความว่า การเจริญมรณัสสติให้ได้ผลดี ต้องพิจารณาและระลึกถึงความตายทุกขณะ ทุกลมหายใจอย่างต่อเนื่อง ก็จะเห็นว่าชีวิตมีความตายเป็นธรรมดา มีความตายอยู่ตลอดเวลา มีความตายอยู่ในปัจจุบัน มีความตายมาแล้วในอดีต และมีความตายที่จะเป็นไปในอนาคต ก็จะไม่หลงไปในความชั่ว และเร่งทำความดีเมื่อยังมีโอกาส จึงจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ไม่ประมาท

วิธีเจริญมรณสติ^{๔๒} ให้ผู้ปฏิบัติอยู่ในที่ลับหลีกเร้นอยู่พึงมนสิการโดยแยกคายว่า มรณะจักมี ชีวิตินทรีย์จักขาด หรือว่า ตาย ตาย ดังนี้ เพราะถ้ามโนการโดยไม่แยกคายระลึกถึงความตายของคนที่คุณรักก็อาจจะเกิดความเศร้าโศกขึ้น ถ้าวรณสติถึงความตายของผู้ที่เกลียดชังก็จะเกิดความยินดี ถ้าวรณสติถึงผู้ที่ไม่รักไม่ชังก็จะไม่เกิดความสังเวช ถ้าวรณสติถึงความตายของตนด้วยความขลาดกลัวก็จะสะดุ้งกลัวความตาย ความรู้สึกเหล่านี้จะมีแก่ผู้ไว้สติ สังเวชและญาณ จึงควรคู่สัตว์ที่ถูกฆ่าและตายเอง พึงพิจารณาถึงความตายของหมู่สัตว์ที่ตายไปซึ่งมีสมบัติที่ตนเคยเห็นมา ประกอบสติความสังเวช และญาณ แล้วมนสิการให้เป็นไปโดยนัยว่า มรณ ภวิสฺสตี ความตายจักมี ดังนี้ นิ वर्ณ

^{๔๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๘๑.

^{๔๑} อัง.ฉก. (ไทย) ๒๒/๑๕/๔๔๔-๔๔๖.

^{๔๒} พระพุทธโฆสเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, แปลและเรียบเรียงโดยสมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาท. อาสภมหาเถร), หน้า ๑๕๘.

ทั้งหลายจะระบับลง สติอันมีความตายเป็นอารมณ์จะตั้งมั่น กรรณฐานถึงอุปจารณานทีเดียวกันเป็นได้ สำหรับผู้มีอินทรีย์อ่อน กรรณฐานยังไม่เป็น พึงระลึกถึงความตายโดยอาการ ๘ อย่าง ดังนี้

๑) โดยปรากฏเหมือนเพชฌฆาต ให้นึกถึงเพชฌฆาตถือดาบจ่ออยู่ที่คอ จะฟันลงมาแน่นอน เนื่องจากความตายมีมาพร้อมกับความเกิด เหมือนดอกเห็ดย่อมพาเอาฝุ่นติดหัวมาด้วย

๒) โดยวิบัติจากสมบัติ ขึ้นชื่อว่าสมบัติ มากน้อยแค่ไหนก็ตาม ไม่อาจรอดพ้นวิบัติได้ และสมบัติในโลกนี้จะคงามอยู่ชั่วเวลายังไม่วิบัติเท่านั้น วิบัติ คือ มรณะ เป็นปริโยสาน ความสิ้นสุด แห่งสมบัติ คือ ชีวิต โดยนัยดังกล่าว จึงควรกำหนดความที่ชีวิตมีมรณะเป็นที่สุด

๓) โดยนำมาเปรียบเทียบ กับผู้ที่ตายแล้วอื่นๆ ด้วยอาการ ๗ คือ ผู้มียศใหญ่ มีบุญมาก มีเรี่ยวแรงมาก มีฤทธิ์มาก มีปัญญามาก พระปัจเจกพุทธะ พระพุทธเจ้า ล้วนตายหรือปรินิพพานทั้งสิ้น ความตายก็จะต้องมีแก่เราบ้าง คุณมีแก่สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น

๔) โดยเป็นกายสาธารณะแก่หมู่หมอนจำนวนมาก ร่างกายเป็นสาธารณะแก่สัตว์ และปัจจัยแห่งความตายมากชนิด โดยมีหมอน อาศัยหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก กัดกิน ถ่ายใน ที่อาศัยอยู่ตลอดเวลา เมื่อเป็นที่สาธารณะแก่หมู่หมอนก็เป็นทีที่สาธารณะแก่โรคภัยต่างๆ ที่จะกำเริบขึ้นทำให้ถึงตายเมื่อใดก็ได้

๕) โดยอายุทุพลภาพ พิจารณาว่า ชีวิตผูกพันกับลมหายใจเข้าออก อิริยาบถ ความเย็น ความร้อน ผูกพันกับมหาภูต ผูกพันกับอาหาร ขาดสิ่งเหล่านี้ ก็ทำให้ชีวิตดำรงอยู่ไม่ได้

๖) โดยไม่มีเครื่องหมาย ชีวิตไม่มีนิมิต ไม่มีกำหนด รู้ไม่ได้ในธรรม ๕ ประการ คือ ชีวิต พยาธิ กาล สถานที่ทอดร่าง และคติ เพราะไม่มีกำหนดว่าจะมีชีวิตนานเท่าใด ไม่มีใครรู้ว่าตนเองจะตายด้วยเหตุ หรือโรคอะไร เวลาไหน ตายที่ใด และไม่รู้ว่าจะตายแล้วจะไปเกิดที่ใด

๗) โดยมีกำหนดระยะเวลา ไม่มีใครรู้ว่าจะมีชีวิตยาวนานเท่าใด อาจตายได้ในเวลาใด เวลาหนึ่ง จึงควรเจริญมรณสติว่า มีอายุเพียงชั่วหายใจเข้าหรือหายใจออก

๘) โดยมีขณะเล็กน้อย ชีวิตมีขณะสั้น พิจารณาว่าขณะแห่งชีวิตสั้นมาก ชั่วความเป็นไปแห่งจิตดวงหนึ่งเท่านั้น

ประโยชน์ของมรณานุสติ เมื่อกล่าวโดยสรุป มี ๒ อย่าง ได้แก่

๑) ผู้เจริญมรณานุสติ ย่อมจะเป็นผู้ไม่เศร้าโศก เมื่อประสบกับความตาย ไม่กลัวความตาย ที่มาเยือน เป็นผู้ปลอบโยน ให้สติแก่ผู้มีความเศร้าโศก และทำให้จิตสงบเย็นมีสมาธิ

๒) ผู้เจริญมรณานุสติ ย่อมได้ขนิกสมาธิ ซึ่งจะเป็ปัจจัยส่งผลให้ยกจิตขึ้นสู่วิปัสสนา

กรรมฐาน จนกระทั่งสามารถที่จะพิจารณาไตรลักษณ์ การขจัดสวุปัสสนานี้ จะทำได้ดีต้องอาศัย วิปัสสนาจารย์ที่คอยพร่ำสอน จึงจะได้รับผล คือ มรรค ผล และนิพพาน ได้ในที่สุด^๓

ดังนั้น เมื่อบุคคลพิจารณาความตายอยู่เสมอเป็นนิตย์ หากว่าความตายมาถึงตนเข้าแล้ว ก็จะไม่กลัวตาย ไม่หวั่นไหว เป็นผู้มั่งคั่ง สามารถระลึกถึงกุศลอาสันนกรรมได้ อารมณ์ที่ดีก็จะปรากฏ เมื่อตายไปก็จะไปสู่สุคติ ฉะนั้น การเจริญมรณานุสตินี้ จึงประกอบไปด้วยคุณานิสงส์เป็นอันมาก บุคคลเมื่อยังมีชีวิตอยู่จึงควรนึกถึงความตายเสมอๆ

๔.๕ การช่วยทำให้กุศลอาสันนกรรมเกิดแก่บุคคลใกล้จะตาย

เมื่อรู้วาระสุดท้ายของชีวิตใกล้เข้ามา บุคคลผู้กำลังจะตายนั้น หากเป็นผู้ที่มีการเตรียมตัวตาย ประพฤติปฏิบัติตนดำรงชีวิตด้วยความไม่ประมาท มีสติ รักษาศีล ตั้งจิตเป็นกุศล หมั่นทำบุญเสมอๆ ตำรวมอินทรี ๖ ระวางไม่ให้กิเลสครอบงำจิตใจ นึกถึงความตายอยู่บ่อยครั้ง บุคคลนั้นย่อมไม่หวั่นไหวต่อความตาย เมื่อเป็นผู้มีปัญหา เข้าใจเรื่องกรรม ก็จะหาอุบายสามารถสร้างกุศลอาสันนกรรมให้เกิดขึ้นเองได้ หากเคยปฏิบัติกรรมฐาน กำหนด ภาวนาเช่นไร ก็สามารถระลึกทำเช่นนั้นได้ หรือจะสวดมนต์ ระลึกถึงคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เหล่านี้ย่อมถือได้ว่าเป็นการปฏิบัติของผู้มีสติ มีการเตรียมตัวตายที่ดี กุศลกรรมเกิดไปจนกระทั่งลมหายใจสุดท้าย เมื่อจิตผ่องใส ตายไปก็จะไปสู่สุคติอย่างแน่นอน อย่างนี้จัดเป็นอาสันนกรรมฝ่ายกุศล ประเภทกรรมที่ระลึกได้ในเวลาใกล้เสียชีวิต ก็หาใช่เรื่องที่น่าเป็นห่วงสำหรับบุคคลประเภทนี้ แต่บุคคลอีกประเภทหนึ่ง มักเป็นผู้ทำบาป ดำรงชีวิตด้วยความประมาท ตรงกันข้ามกับบุคคลอย่างแรก จึงน่าเป็นห่วงยิ่งนัก หากว่ากุศลอาสันนกรรมเกิดขึ้นแก่เขา ทุกดิग्ภูมิก็เป็นทีไปของเขาอย่างแน่นอน

ในครั้งพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสดูสัตว์โลก เมื่อพบผู้เจ็บป่วยใกล้จะตาย ก็มักเสด็จไปโปรดคนเหล่านั้น แสดงธรรมโปรดเขาบ้าง ให้เขาทำใจให้เลื่อมใสบ้าง ไปช่วยเหลือและแสดงธรรมบ้าง ในบางกรณี พระพุทธองค์ทรงใช้ความตายที่กำลังจะเกิดขึ้น สร้างประโยชน์อย่างสูงสุดให้แก่ผู้จะตาย ทรงให้ผู้กำลังจะตายพบกับความตายที่ดี และในบุคคลผู้มีโอกาสจะบรรลุธรรม พระพุทธองค์ก็ทรงเปลี่ยนวิกฤตแห่งชีวิตให้เป็นโอกาสในการบรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต นั่นคือความหลุดพ้น หรือการตายที่ได้อย่างสมบูรณ์ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงการช่วยเหลือผู้กำลังจะตาย โดยวิธีการสร้างศรัทธาต่อพระรัตนตรัย การสมาทานรักษาศีล การฟังธรรม และการช่วยแก้ไขอารมณ์ก่อนสิ้นชีวิต วิธีเหล่านี้ จัดเป็นกุศลอาสันนกรรม ประเภทกรรมที่กระทำในเวลาใกล้เสียชีวิต

^๓ สุชาญา ศิริธัญกร, **คู่มือตายดี**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๒), หน้า ๑๓๕.

สามารถนำมาใช้กับผู้ที่ไม่เคยเตรียมตัวตาย ในระหว่างมีชีวิตมักเป็นผู้กระทำแต่อกุศลกรรม เมื่อวาระสุดท้ายมาถึงเขาไม่สามารถระลึกถึงกรรมดีใดๆ ได้เลย แต่การสร้างกุศลครั้งสุดท้าย เป็นโอกาสให้เขารอดพ้นจากทุกคติภูมิในภพชาติต่อไปได้ หากว่ากุศลอาสนันกรรมเกิดขึ้น เขาก็สามารถไปสู่คติภูมิได้เช่นเดียวกับคนที่มีการเตรียมตัวตาย ซึ่งมีวิธีการดังต่อไปนี้

๔.๕.๑ การสร้างศรัทธาต่อพระรัตนตรัย

บุคคลที่ประมาท ไม่มีจิตภาวนา จะเห็นผิสิ่งที่ไม่เป็นสาระว่าเป็นสาระ มักหลงใหลในกามคุณ ยินดีใน ลาภ ยศ สุข สรรเสริญ เต็มไปด้วยความต้องการต่างๆ พระพุทธเจ้าทรงเปลี่ยนความเห็นผิด (มิจฉาทิฐิ) ของบุคคลเหล่านั้นให้เป็นความเห็นถูก (สัมมาทิฐิ) เข้าใจความจริงของชีวิต เห็นสังขารแห่งชีวิตนั้นคือ ทุกคนเกิดมาต้องตาย ปลุกฝังศรัทธาให้กับคนที่ยังไม่มีศรัทธาที่มีศรัทธาอยู่แล้วก็เพิ่มพูนให้มากยิ่งขึ้น ดังพระดำรัสที่ตรัสกับพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้ยังประมาทในชีวิตว่า เมื่อชราและมรณะครอบงำอยู่อะไรเล่าจะเป็นกิจที่พระองค์ควรกระทำ นอกจากปฏิบัติธรรมให้เสมอดั้นเสมอปลาย สร้างบุญกุศลเอาไว้ ภูเขาใหญ่ล้วนแล้วด้วยศิลา สูงจดท้องฟ้า กลิ้งบดสัตว์มาโดยรอบทั้ง ๔ ทิศ แม้นันใด ชราและมรณะก็ฉันทันนั้น ย่อมครอบงำสัตว์ทั้งหลาย คือ พวกกษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สุทร คนจัณฑาล และคนเทษยะ ไม่เว้นใครๆ ไปได้เลย ย่อมอย่ายี้เหล่าสัตว์ทั้งสิ้น ณ ที่นั้นไม่ยุทธภูมิสำหรับพลช้าง (พลม้า) พลรถพลเดินเท้า และไม่อาจจะเอาชนะได้ด้วยมนตร์หรือด้วยทรัพย์ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้เป็นบัณฑิต มีปัญญา เมื่อเห็นประโยชน์ตน พึงตั้งศรัทธาไว้ในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ ผู้ใดมีปกติประพฤติธรรมทางกาย ทางวาจา ทางใจ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญผู้นั้นในโลกนี้โดยแท้ ผู้นั้นละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมบันเทิงในสวรรค์^{๔๔}

อีกเรื่องหนึ่ง หญิงจันทาลแก่ ได้ประครองอัญชลีถวายอภิวัตพระยกุลบาทของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำให้ให้เลื่อมใสยิ่งในพระพุทธองค์โดยเร็ว เนื่องจากชีวิตเหลือน้อยแล้ว มีชีวิตเป็นวันสุดท้าย แม่โคได้ขวิดนางตาย ขณะยืนประครองอัญชลีนมัสการพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หลังจากตายนางไปเกิดเป็นเทพธิดาอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์^{๔๕}

จะเห็นได้ว่าการมีศรัทธาต่อพระรัตนตรัย สามารถเป็นที่พึ่งสุดท้ายเมื่อบุคคลกำลังใกล้จะตาย เมื่อผู้ป่วยรู้สึกทุกข์ทรมาน เจ็บปวดตามร่างกาย และหวาดสะดุ้งต่อความตายที่จะมาถึง ความรู้สึกเหล่านี้ทำให้ขาดสติ จิตตกอยู่ในภาวะหวาดกลัว ไม่สามารถระลึกถึงกุศลกรรมที่ตนเคย

^{๔๔} ส.ส.(ไทย) ๑๕/๑๓๖/๑๓๑-๑๓๔.

^{๔๕} พ.ว.(ไทย) ๒๖/๑๕๕-๒๐๕/๓๔-๓๖.

ทำให้ได้ ผู้ใกล้จะตายต้องหยุดปรุงแต่งจิตไม่ให้คิดไปในทางลบ ปรับเปลี่ยนอารมณ์ให้ได้ เมื่อไม่มีที่พึ่งอย่างอื่น สิ่งที่เราได้จับพลันที่สุด คือ น้อมจิตระลึกถึงคุณพระรัตนตรัยเป็นอารมณ์ จะทำให้ลืมนึกถึงความเจ็บป่วย ความทรมาน จิตใจกลับมาผ่อนคลาย มีความศรัทธา เลื่อมใสเกิดขึ้นในจิต ปิดโอกาสทุกดินมืดไม่ให้เกิดขึ้น ลักษณะอย่างนี้จัดเป็นอาสันนกรรมฝ่ายกุศล ประเภทกรรมที่กระทำตอนใกล้เสียชีวิต หากมีญาติพี่น้องอยู่ใกล้ เห็นว่าผู้ป่วยกำลังเพ้อ ขาดสติก็สามารถปลุกเตือนสติให้ผู้ใกล้จะตายระลึกถึงพระรัตนตรัย โดยญาติให้ผู้ป่วยพนมมือแล้วจัดกรวยดอกไม้ธูปเทียนใส่ในมือเพื่อนำไปเป็นเครื่องบูชา แล้วเตือนให้ระลึกถึงคุณพระรัตนตรัย โดยกล่าวคำว่า สัมมา อรหัง หรือ สัมมา สัมพุทโธ ให้นึกถึงพระอรหันต์ จะทำให้ลืมนึกถึงความเจ็บป่วย จิตใจกลับมาผ่อนคลาย ก็เชื่อได้ว่าผู้นั้นเมื่อตายไปแล้วก็ย่อมเข้าถึงสุคติได้

๔.๕.๒ การสมาทานรักษาศีล

ศีลมีอานิสงส์มากมายนัก เมื่อรักษาศีลให้บริสุทธิ์แล้วย่อมเป็นผู้ไม่หลงลืมสติ หลังจากตายแล้ว ย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ดังนั้น การรักษาศีล หรือการได้สมาทานศีล จึงมีประโยชน์ที่เห็นได้ประจักษ์ชัด แม้แต่เมื่อเวลาใกล้จะตาย ดังเรื่อง พานิช ๗๐๐ คน^{๔๖} มีพ่อค้าสำเภา ๗๐๐ คน ลงเรือสำเภาไปในมหาสมุทร ครั้นถึงวันที่ ๗ สำเภาก็แตก พ่อค้าทั้งหลายพากันกลัวต่อความตาย ก็กราบไหว้บวงสรวงบนบานเทพดาที่ตนนับถือ ยังมีบุรุษผู้หนึ่ง วันจะลงเรือสำเภานั้น ได้รับพระไตรสรณคมน์และศีล ๕ ประการ ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์แล้วลงเรือไป บุรุษผู้นั้นนั่งกลางนาวาพิจารณาจิตและทานเป็นต้น หาได้รื้อนร่นกระวนกระวายกลัวตายเหมือนคนอื่นๆ ไม่ ชนทั้งหลายเห็นแปลกใจจึงถามถึงเหตุที่ไม่กลัวตาย บุรุษนั้นบอกว่า เรามีจิตบริสุทธิ์อยู่ในศีล ๕ ประการ ถึงจะดับสังขารก็คงไปเกิดในสวรรค์ เหตุนี้เราจึงไม่กลัวตาย ชนทั้งหลาย จึงพากันดีใจขอรับศีล ๕ จากบุรุษนั้น บุรุษนั้นจัดคนเป็น ๗ จำพวกๆ ละร้อยๆ ครั้นร้อยที่ ๑ รับศีลแล้วน้ำท่วมขึ้นมาถึงข้อเท้า ร้อยที่ ๒ รับแล้วน้ำท่วมขึ้นมาถึงเข่า ร้อยที่ ๓ รับศีลแล้วน้ำท่วมขึ้นมาถึงสะเอว ร้อยที่ ๔ รับศีลแล้วน้ำท่วมขึ้นมาถึงสะดือ ร้อยที่ ๕ รับศีลแล้วน้ำท่วมขึ้นมาถึงนม ร้อยที่ ๖ รับศีลแล้วน้ำท่วมขึ้นมาถึงคอ ร้อยที่ ๗ รับศีลแล้วน้ำท่วมขึ้นมาถึงปาก ครั้นรับศีลหมดแล้ว บุรุษผู้อาจารย์จึงร้องประกาศว่า ศีล ๕ ประการนี้แลเป็นที่พึ่งแห่งท่านทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงตั้งมั่นอยู่ในศีลนี้เถิด ดังนี้แล้วก็พากันจมลงในน้ำ เมื่อชนทั้งหลายเหล่านั้นกระทำกาลกิริยาตาย ด้วยอานุภาพแห่งศีล ๕ ประการ ก็ได้ไปบังเกิดในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เป็นเทพดา มีนามว่า สตุลละปาภายิกะเทพดา วิมานของเทพดาที่เป็นอาจารย์

^{๔๖} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มงคลสูตรปิณี แปล เล่ม ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๖๘-๗๑.

นั้นสูง ๑๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่ท่ามกลางวิมานของเทพดาที่เป็นศิษย์ ส่วนวิมานของเทพดาที่เป็นศิษย์สูง ๑๒ โยชน์ เสวยทิพย์สมบัติมีนางฟ้าเป็นบริวาร ก็ด้วยอำนาจรักษาศิล ๕ เพียงครู่หนึ่งยามเดียวเท่านั้น

จากเรื่องนี้ ได้ทราบชัดซึ่งอานิสงส์ที่บุคคลรักษาศิล ๕ แม้รักษาเป็นนิจศีลทีเดียวไม่ได้ ก็ไม่ควรประมาทเลยเถิด หากสามารถรักษาให้บริสุทธิ์ได้เพียงวันหนึ่งสองวันสามวัน ย่อมมีอานิสงส์ เมื่อนำเรื่องการสมათานศีลก่อนตายมาใช้กับผู้ที่กำลังจะตาย ให้เขานั้นได้สมათานวิริติ^{๔๖} จิตของเขาข่มผองใส มีจิตตั้งมั่น ก็ย่อมมีอานิสงส์ส่งผลให้ไปสู่สุคติโลกสวรรค์ได้เหมือนพ่อค้าสำเภา ๗๐๐ คน ถึงแม้จะรักษาศิลได้เพียงครู่หนึ่งยามเดียวเท่านั้น การสมათานศีลก่อนจะตายนี้ จัดเป็นอาสันนกรรมฝ่ายกุศล ประเภทกรรมที่กระทำตอนใกล้เสียชีวิต

๔.๕.๓ การพึงธรรม

ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงการแสดงธรรมของพระพุทธเจ้าต่อพระวัคกลี ซึ่งอาพาธ ได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก พระพุทธองค์เสด็จไปเยี่ยมตรัสถึงอาการไข้ว่าเป็นอย่างไรบ้าง เมื่อได้รับทราบถึงอาการไข้หนักขึ้น จึงตรัสถามว่า ไม่รำคาญทรมานทรมายบ้างหรือ ตอบว่า ข้าพระองค์รำคาญทรมานทรมายมาก จึงถามต่อว่า เธอคิดเย็นตนเองโดยศีลได้หรือไม่ ตอบว่า ข้าพระองค์คิดเย็นตนเองโดยศีลไม่ได้เลย ตรัสต่อว่า ถ้าเธอคิดเย็นตนเองโดยศีลไม่ได้แล้ว เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอจะรำคาญทรมานทรมายไปทำไม พระวัคกลีตอบว่า ข้าพระองค์ประสงค์จะเข้าเฝ้านานแล้ว แต่ร่างกายของข้าพระองค์ไม่มีกำลังพอ จากนั้นพระองค์ทรงแสดงธรรมว่า จะมีประโยชน์อะไรด้วยร่างกายอันเปื่อยเน่าที่เธอเห็นอยู่นี้ ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริงเมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็ชื่อว่าเห็นธรรม จากนั้น ทรงน้อมในพระวัคกลีให้อบรมปัญญาขึ้นตามลำดับ โดยแสดงธรรมให้พิจารณาขั้น ๕ ว่าไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา แล้วเสด็จกลับไปยังที่ประทับ จิตของพระวัคกลีคล้อยตามคำสอนอยู่เช่นนี้ เมื่อความตายมาถึง แม้จะเจ็บปวดทรมานร่างกาย แต่จิตผ่องใส สงบและนิพพานในที่สุด^{๔๗}

พระสารีบุตรได้แสดงธรรมให้แก่ธัญชาณีพราหมณ์ ซึ่งกำลังป่วย มีทุกข์ เป็นไข้หนัก พระสารีบุตรไปเยี่ยมท่านถึงบ้านแล้วถามอาการว่า ท่านยังพอทนได้บ้างไหม พอจะยังอดทนให้เป็นไปได้บ้างไหม ทุกขเวทนาค่อยลดลง ไม่กำเริบขึ้น อาการค่อยคลายลง ไม่รุนแรงบ้างไหม เขาตอบว่า พระคุณเจ้าสารีบุตร คนที่แข็งแรงใช้เหล็กที่แหลมคมแทง ที่ศีรษะ แม้ฉันทิด โยมก็ฉันทัน

^{๔๖} เจตนาถว้นด้วยการสมათานศีลไว้ล่วงหน้า.

^{๔๗} ส.บ.(ไทย) ๑๓/๘๓/๑๕๓-๑๖๓.

เหมือนกัน ถูกลมที่แรงกล้าเสียดแทงศีรษะเหลือกำลัง คนที่แข็งแรงใช้เชือกหนังที่เหนียวขึงที่ศีรษะ แม้ฉันท โยมก็ฉันทนั้นเหมือนกัน คนฆ่าโคหรือลูกมือของคนฆ่าโคผู้ชำนาญ ใช้มีดแลเนื้อที่คมกรีด ท้อง แม้ฉันท โยมก็ฉันทนั้นเหมือนกัน คนที่แข็งแรง ๒ คนช่วยกันจับคนที่อ่อนแอกว่าที่แขน คนละข้างอย่างไว้ที่หลุมถ่านเพลิง แม้ฉันท โยมก็ฉันทนั้นเหมือนกัน โยมแทบทนไม่ไหว จะยังอดภาพให้เป็นไปไม่ได้แล้ว ทุกขเวทนาของโยมกล้ายิ่งนัก มีแต่กำริบ ไม่ลดลงเลย อาการมีแต่ยิ่งรุนแรงขึ้น ไม่คลายลงเลย จากนั้น ท่านพระสารีบุตรแสดงธรรมให้ฟังโดยถากถึงความประเสริฐของทุกคติภูมิ และสุคติภูมิ ได้ขึ้นไปตามลำดับ เริ่มจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปตวิสัย มนุษย์ เทพชั้นจาตุมหาราช เทพชั้นดาวดึงส์ เทพชั้นมายา เทพชั้นดุสิต เทพชั้นนิมมานรดี เทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี และพรหมโลก จนธัญชาทิพราหณ์เห็นว่า พรหมโลกประเสริฐที่สุด จากนั้นจึงได้แสดงทางเข้าถึงความเป็นผู้อยู่ร่วมกับพรหม เมื่อท่านพระสารีบุตรแสดงธรรมจบแล้วจากไปไม่นาน ธัญชาทิพราหณ์ก็ตายไปบังเกิดในพรหมโลก^{๔๘}

อีกเรื่องหนึ่ง ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เป็นอุบาสกคนสำคัญในพระพุทธศาสนา เป็นผู้สร้างวัดพระเชตุวันถวายไว้เป็นสมบัติของศาสนา ในบ้านปลายของชีวิต ขณะที่กำลังป่วยอยู่หนักอยู่ที่บ้านนั้น ท่านได้ให้คนไปกราบอภิวาทพระยุคลบาทของพระพุทธเจ้า และให้กราบไหว้เท้าของท่านพระสารีบุตร พร้อมกับนั้นก็ให้นิมนต์ท่านพระสารีบุตรมาเยี่ยมคนที่บ้านด้วย พระสารีบุตรได้ชวนพระอานนท์ไปเยี่ยมท่านเศรษฐีที่บ้าน ได้ถามถึงอาการไข้ ท่านเศรษฐีเล่าถวายว่า อาการป่วยของท่านหนักมาก แทบจะทนไม่ได้ มีอาการปวดที่ศีรษะและท้องเป็นอย่างมาก ร่างกายเร่าร้อนเหมือนถูกย่างบนหลุมถ่านเพลิง พระสารีบุตรเมื่อรู้ว่า ท่านเศรษฐีจะมีชีวิตอยู่ได้ไม่นานนัก จึงแสดงธรรมโปรดท่านเศรษฐีไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นในอายตนะทั้งภายในและภายนอก เพราะเป็นตัวก่อให้เกิดการรับรู้และความรู้สึกสุข ทุกข์ และไม่สุขทุกข์ไม่สุข ไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นขั้น ๕ หรือนามรูป โดยเฉพาะรูปก็สักว่าเป็นเพียงองค์ประกอบของธาตุ ๔ คือ ดิน น้ำ ไฟ ลม ส่วนนามก็คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ถ้าไม่ยึดมั่นถือมั่นสิ่งนั้นว่าเป็นตัวตนของเรา ก็จะไม่เป็นทุกข์ เมื่อเศรษฐีได้ฟังธรรมแล้วมีความซาบซึ้งถึงกับน้ำตาไหล ได้ขอให้พระภิกษุทั้งหลายแสดงธรรมเช่นนี้แก่กุลหัตถ์เหล่าอื่นฟังบ้าง เพื่อจะได้สำเร็จประโยชน์แก่บุคคลเหล่านั้นต่อไป ครั้นพระเถระทั้งสองกลับไปแล้วไม่นาน ท่านเศรษฐีก็ถึงแก่กรรมและได้ไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต^{๔๙}

^{๔๘} ม.ม.(ไทย) ๑๓/๔๔๕-๔๕๓/๕๖๓-๕๖๒.

^{๔๙} ม.อ.(ไทย) ๑๔/๓๘๓-๓๘๘/๔๔๓-๔๔๑.

จากตัวอย่างดังกล่าวนี้ เป็นการได้ฟังธรรมของผู้ที่ป่วยกำลังใกล้จะตาย เพื่อให้เกิดสัมมาทิฐิ มีจิตที่ผ่องใส เกิดศรัทธา เลื่อมใส ในคำสอนของพระพุทธองค์ จนเกิดปัญญา สำหรับบุคคลโดยทั่วไป ตายแล้วไปเกิดในสุคติภูมิ หากนำมาประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน ญาติผู้ป่วยจะนิมนต์พระสงฆ์มา ให้แสดงธรรม หรือเปิดเสียงธรรมบรรยาย ให้ผู้กำลังจะตายคลายห่วงต่างๆ ให้ลดลงได้ พระพุทธองค์ ได้ตรัสถึงการฟังธรรมมีอานิสงส์ ๕ ประการ^{๔๐} คือ

- ๑) ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
- ๒) เข้าใจชัดสิ่งที่ได้ฟังแล้ว
- ๓) บรรเทาความสงสัยเสียได้
- ๔) ทำความเห็นได้ตรง
- ๕) จิตของผู้ฟังธรรมย่อมเลื่อมใส

ดังนั้น การฟังธรรมสำหรับผู้ป่วยที่ใกล้จะตาย ถือว่าเป็นอีกวิธีหนึ่งที่ทำให้ผู้ป่วยมีจิตใจ ที่สงบ มีจิตใจที่ผ่องใส หากว่าบุคคลนั้นมีสติได้พิจารณาธรรมก็ยังเชื่อได้ว่าผู้นั้นยอมไปสู่คติภูมิเป็น แน่แท้ การฟังธรรมนี้จึงจัดเป็นอาสนันกรรมฝ่ายกุศล ประเภทกรรมที่กระทำตอนใกล้เสียชีวิต

๔.๕.๔ การช่วยแก้ไขอารมณ์ก่อนสิ้นชีวิต

วิธีช่วยแก้ไขอารมณ์ในเวลาก่อนสิ้นชีวิตนี้ บุคคลผู้อยู่ใกล้ชิดกับผู้ที่กำลังจะตาย เมื่อเห็น ผู้ป่วยมีจิตเศร้าหมอง เคืองร้อนทรมานทรมายเพราะทุกคืนนิมิตปรากฏ ควรรีบแก้ไขทุกคืนนิมิตให้กลับ เป็นสุคตินิมิตให้ได้ ดังตัวอย่างเช่น

พระโสณเถระ โยมบิดาของท่านเป็นนายพรานอาศัยสุนัขล่าเนื้อ พระเถระได้คอยห้ามท่าน ให้เลิกจากการประกอบอาชีพเช่นนี้ แต่โยมบิดาก็ยังไม่ยอมเลิก จึงขอให้โยมบิดาบวชทั้งที่ไม่ อยากบวช ในที่สุดก็ยอมบวชแต่เป็นเพียงสามเณร เมื่อบวชได้เพียงวันเดียว เกิดอาพาธหนัก ใกล้ตายเต็มที ขณะที่นั่งนอนบนเตียง พลันนิมิตอกุศลก็ปรากฏ คือเห็นเป็นสุนัขใหญ่ วิ่งออกมา จากเชิงเขา แล้วเข้าล้อมสามเณรทำท่าทางจะกัด กล่าวกับพระโสณเถระให้ช่วยห้ามปราม พระโสณเถระรู้ว่าบิดา จะไปเกิดในนรกเป็นแน่ ถึงเกิดนิมิตเช่นนี้ จึงให้พวกสามเณรผู้เป็น ศิษย์นำดอกไม้ชนิดต่างๆ มา กระทำเป็นเครื่องลาดสำหรับบูชา ณ ลานเจดีย์ศรีมหาโพธิ์ แล้ว เอาเตียงหามไปยังลานเจดีย์ แล้วสอนว่า บิดาจะยังจิตให้เลื่อมใสดอกไม้เหล่านี้เป็นของบิดา

^{๔๐} อนุ.ปณจก.(ไทย) ๒๒/๒๐๑/๓๔๔.

แล้วให้กล่าวในใจ ตามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระบรมโลกนาถ เครื่องสักการะเหล่านี้ ข้าพระองค์ขอน้อมถวายอุทิศแด่พระองค์ กล่าวอย่างนี้สามครั้ง สามเณรได้กล่าวตามในใจ ออกวาจาไม่ได้ แต่ในใจเลื่อมใส ชุ่มชื้นหนักหนา พอบูชาเสร็จก็หลับตาลง ขณะนั้นนิมิตฝ่าย สวรรคเทวโลกก็พลันบังเกิดขึ้น บันดาลให้เห็นทิพยวิมาน สวณันทวัน สวนพรุสกัน ใน สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ แต่พอภาพนั้นหายไปก็มีภาพใหม่ปรากฏ เป็นชาวสวรรค์เทพอัปสรกัญญา มาแวดล้อม จึงกล่าวกับพระโสณะให้หลีกไป พระโสณะประหลาดใจ จึงถามว่า บิดาเห็นสิ่งใด สามเณรตอบว่า นางเทพอัปสรที่จะเป็นมารดาของท่านมาแวดล้อมต้อนรับเรา ท่านจงหลีก เขาอย่าให้เขาต้องใกล้ชิดตัวท่านผู้เป็นสมณะ พระโสณเถระดีใจว่า นิมิตข้างฝ่ายสวรรค์ปรากฏ แก่บิดาแล้ว จักต้องไปเกิดในสวรรค์แน่นอน เมื่อคิดอย่างนี้แล้วก็ถอนใจดูบิดาหลับตาดาย อย่างเป็นสุข^{๕๒}

นั่นหมายความว่า สามเณรได้เปลี่ยนอารมณ์ที่เศร้าหมอง กำลังจะไปเกิดในนรกอยู่ จวนเจียนได้สำเร็จ หลังจากการบูชาเจดีย์ คตินิมิตที่เกิดขึ้น เป็นนิมิตที่ดี และนำสามเณรผู้เป็นบิดา พระโสณเถระไปสู่สุคติ

ดังนั้น บุคคลผู้อยู่ใกล้ชิดกับผู้ป่วยมีความสำคัญอย่างยิ่ง หากว่าครอบครัว ญาติพี่น้อง อยู่รอบข้างผู้กำลังจะตายแล้ว ควรหาวิธีการเปลี่ยนอารมณ์ให้ผู้ป่วยไม่เศร้าหมอง โดยวิธีที่กล่าวมา ข้างต้นเป็นวิธีการทางพระพุทธศาสนา คือ การให้ผู้ป่วยสร้างศรัทธาต่อพระรัตนตรัย สมาทาน รักษาศีล และฟังธรรม สามารถนำมาใช้เปลี่ยนอารมณ์ให้กับผู้ที่กำลังจะตาย เปลี่ยนจากทุกคตินิมิต เป็นสุคตินิมิต เมื่อกุศลอาสันนกรรมเกิดขึ้นก็จะนำไปเกิดในสุคติภูมิในภพชาติถัดไป

^{๕๒} ุรยละเอียดใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), โลกทิปนี, หน้า ๑๕-๒๑.